

રૂ. ૧૫/-

આપણા

એપ્રિલ - ૨૦૦૯

(શ્રી અરવિન્દ અને શ્રી માતાજીની શબ્દસુધા)

પૃથ્વી ઉપરનું જીવન આપણો માટે માત્ર એક સાધન
રૂપ જ નથી, કોઈ અન્ય સૂચિમાં પહુંચવા માટે માત્ર એક
રસ્તો જ નથી. એ જીવનનું રૂપાંતર સાધી લઈને આપણો
એ જીવનને જ આપણું લક્ષ્ય બનાવવાનું રહે છે, એક
સાક્ષાત્કાર રૂપ બનાવવાનું રહે છે.

શ્રી માતાજી

આપણા

(આધ્યાત્મિક વિકાસ, એ જ આપણા પૃથ્વી પરના જીવનનો ખરો હેતુ છે)

અભિલ ભારત પત્રિકા

શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, વડોદરા.

એપ્રિલ-૨૦૦૯ વર્ષ : ૩૩ અંક : ૦૭ સણંગ અંક ૩૬૩

ચાર તપસ્યાઓ અને ચાર મુક્તિઓ

તપસ એટલે દમન નહિ	૩
સૌંદર્યની તપસ્યા	૬
શક્તિની તપસ્યા	૧૪
જ્ઞાનની તપસ્યા	૧૭
પ્રેમની તપસ્યા	૨૭

ગીતા નિબંધો

મનુષ્ય અને જીવન સંગ્રામ

વૃત્ત વિશેષ

૩૭

૪૨

અતિમનસના સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે લઈ જય એવી કેળવણીનું અનુશીલન કરવા માટે એક ચતુર્વિધ તપસ જરૂરનું છે તેમ જ એક ચતુર્વિધ મુક્તિ પણ મેળવવાની છે.

તપસને સામાન્ય રીતે દમન સાથે ભેળસેળ કરી દેવામાં આવે છે. જ્યારે તપસની વાત આવે છે ત્યારે આપણને કોઈ ત્યાગીની સાધનાનો ઘ્યાલ આવે છે. આ ત્યાગી લોકો શરીરના જીવનને, પ્રાણ તથા મનના જીવનને આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ આપવાના મહા કઠિન કાર્યથી દૂર રહેવા માગતા હોય છે અને તેથી તે એમ જાહેર કરી દે છે કે આ વસ્તુઓ - શરીર, પ્રાણ, મન રૂપાંતર પામી શકે તેમ નથી. ત્યાગી આ બધાંને દરેક રીતના આધ્યાત્મિક વિકાસમાં એક અર્થહીન બોજા રૂપ, બંધન અને જંજીર રૂપ સમજી તેમને નિઝૂર રીતે બાજુએ હડસેલી દે છે અથવા કંઈ નહિ તો, આ શરીર, પ્રાણ તથા મનના જીવનને તે એક ન સુધરે તેવી ચીજ તો ગણે જ છે. તે એમ સમજે છે કે આ બધાં એક બોજો છે અને કુદરત યા તો પ્રભુની કૃપા મૃત્યુ દ્વારા તમને તેમાંથી મુક્ત ન કરે ત્યાં સુધી તે બોજાને તમારે બને તેટલા આનંદથી વહેવાનો છે. આ ત્યાગી માનસ વધુમાં વધુ માત્ર એટલું જ સ્વીકારે છે કે પૃથ્વી ઉપરનું આપણને મળેલું આ જીવન એ પ્રગતિ કરવા માટેનું માત્ર એક ક્ષેત્ર જ છે, અને માણસે તેમાંથી બને તેટલો વધુમાં વધુ લાભ મેળવી લેવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. માણસે આ પૃથ્વી ઉપર બને તેટલી જડપે એટલી પૂર્ણતા મેળવી લેવી જોઈએ કે જેમાં પછી આ જીવનની કોઈ જરૂર રહે જ નહિ, અને એ રીતે આ કસોટીમાંથી પૂરેપૂરા છૂટી જવાય. આ છે ત્યાગપ્રધાન માનસનું દાખિબંદુ.

પરંતુ આપણે માટે આ પ્રશ્ન જુદું જ રૂપ ધારણ કરે છે. પૃથ્વી ઉપરનું જીવન આપણે માટે માત્ર એક સાધન રૂપ જ નથી, કોઈ અન્ય સૂચિમાં પહોંચવા માટે માત્ર એક રસ્તો જ નથી. એ જીવનનું રૂપાંતર સાધી લઈને આપણે એ જીવનને જ આપણું લક્ષ્ય બનાવવાનું રહે છે, એક સાક્ષાત્કાર રૂપ બનાવવાનું રહે છે. આપણે જ્યારે તપસની વાત કરીએ છીએ ત્યારે તેની પાછળ શરીર પ્રત્યે તિરસ્કારનો ભાવ નથી હોતો, તેમાંથી આપણે છૂટા થઈ

જવા નથી માગતા. આપણા ધ્યેયને સાધવા માટે આપણાને આત્મ-સંયમની તથા આત્મ-પ્રભુત્વની જરૂર રહે છે અને તેટલા માટે જ આપણે તપસની માગણી કરીએ છીએ. કારણ કે, જગતમાં એક બીજું પણ એવું તપસ છે કે જે ત્યાણીઓનાં તમામ તપસો કરતાં પણ એક ઘણું વિશેષ મહાન, વિશેષ સંપૂર્ણ અને કઠિન તપસ છે. આપણા પૂર્ણ રૂપાંતર માટે આ એક ઘણું આવશ્યક તપસ છે. એ ચતુર્વિધ તપસ વ્યક્તિને અતિમનસ સન્યના આવિભાવ માટે તૈયાર કરે છે. આ રીતે જોતાં, દા.ત. આપણે કહી શકીએ કે શરીરની પૂર્ણતા માટે શારીરિક તપસની જરૂર પડે છે તેના જેવાં કઠણ તપ બીજાં ભાગ્યે જ હશે. પરંતુ આ વિષયનો વિચાર આપણે આગળ ઉપર કરીશું.

તપસના આ ચાર પ્રકારોનું વર્ણન શરૂ કરતાં પહેલાં હું એક મુદ્દા વિશે સ્પષ્ટતા કરવી અગત્યનું ગણું છું. એ છે કેટલીક ત્યાગપ્રધાન સાધનાઓ વિશેની આપણી સમજણા. મોટા ભાગના લોકોના મનમાં આ બાબતો અંગે ઘણી જ ગેરસમજણા તથા ગોટાળો પ્રવર્તતાં જોવામાં આવે છે, અને આ વસ્તુઓ તે આધ્યાત્મિક સાધના છે એમ ઘણા માની લે છે. આ ત્યાગપ્રધાન સાધનાઓમાં શરીર ઉપર બહુ જ દમન કરવામાં આવે છે, અને એ રીતે આત્માને શરીરમાંથી છૂટો કરી શકાય છે એમ કહેવામાં આવે છે. ખરું જોતાં તો આવી સાધના એ આધ્યાત્મિક સાધનાને અપાયેલું એક સ્થૂલ વિકૃત રૂપ છે. આ એક પ્રકારની દુઃખ માણિવાની વિકૃત ભૂખ છે અને તેનાથી પ્રેરાઈને વૈરાગી માણસ આવું આત્મ-દમન કરવા લાગે છે. બાવાઓને આપણે ખીલાની પથારી ઉપર સૂતેલા જોઈએ છીએ, ખ્રિસ્તી સાધુઓ પોતાને મારવા માટે એક ચાબુક રાખે છે, પહેરવાને ગુણિયા કાપડ રાખે છે. આ વસ્તુઓની પાછળ એક પ્રકારનો કૂરતાનો રસ જ હોય છે. જો કે આ રસ આમ તો ગુપ્ત રીતનો જ હોય છે, એની કબૂલાત કોઈ કરતું નથી, તેમ જ તે કરાવી શકાય તેમ પણ નથી. ઉગ્ર સંવેદનો અનુભવવા માટેની આ એક રોગિક ઝંખના છે. માણસની અવચેતનાની એક ભૂખ છે. આ વસ્તુઓ ખરું જોતાં આધ્યાત્મિક જીવનથી બહુ જ વેગળી છે. એ સાવ હુલકી, ઘૃણાસ્પદ, અંધકારમય અને રોગિક છે. આધ્યાત્મિક જીવન તો, આથી ઉલટું, પ્રકાશ અને સમતુલ્યાથી ભરેલી વસ્તુ છે, સૌનંદર્ય અને આનંદથી સભર હોય છે. મનમાં અને પ્રાણમાં રહેલી, શરીર ઉપર લદાતી એક પ્રકારની કૂરતાએ શરીર દર્શનની આ પદ્ધતિઓ શોધી કાઢેલી છે તેમ જ તેનાં ગુણગાન કરેલાં છે. પરંતુ આ કૂરતા તેમે તમારા પોતાના શરીર ઉપર આચરતા હો તોપણ છેવટે તો એ કૂરતા જ

રહે છે. અને તમામ કૂરતા એક મહા અચેતનતાનું જ લક્ષણ છે. આવી અચેતન પ્રકૃતિવાળા માણસોને પ્રભર ઉગ્ર સંવેદનોની જરૂર હોય છે. એવાં ઉગ્ર સંવેદનો વિના પોતાને કોઈ અનુભવ થાય છે તેમ તે સમજી શકતા નથી, અને કૂરતા એ એક પ્રકારનો પીડારસ હોઈ તે આવાં ઘણું ઉગ્ર સંવેદનો અનુભવવી શકે છે. આવી સાધનાઓ સંવેદન માત્રનો નાશ કરવા માગતી હોય છે. તે એમ માનતી હોય છે કે આ રીતે સંવેદનનો નાશ થઈ ગયા પછી શરીર આપણાને આત્માની દિશામાં ઝડપથી જવાના માર્ગમાં વિધન રૂપ નહિ બને. પરંતુ આવી પદ્ધતિ સફળ થઈ શકે કે કેમ એ શંકાસ્પદ વસ્તુ જ છે. બાકી એ વાત તો જાણીતી છે કે તમારે જો જદ્દી પ્રગતિ કરવી હોય તો પછી મુશ્કેલીઓથી કદી પણ ડરવું ન જોઈએ. ઉલટું જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ મળે ત્યારે કઠણ કામ કરવા માટે તમારે ખાસ તૈયાર રહેવું જોઈએ. અને એમ કરશો તો તેથી તમારી સંકલ્પશક્તિમાં વૃદ્ધિ થશે; તમારા જીવનતંત્રાં બણવાન બનશે. એમાં તો શક છે જ નહિ કે ત્યાગના અતિરેકોનો આશ્રય લઈ ભોગવિલાસના અતિરેકોની સામે લડવું, એ અતિરેકોમાંથી જન્મતા તપસની સામે લડવું અને એ રીતે આ ભોગવૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરી નાખવી એ તો પ્રમાણમાં ઘણી સહેલી વસ્તુ છે. એના કરતાં એક મિતાચારવાળું, સમતોલ, સમતા અને સ્વસ્થતાવાળું જીવન ગાળવું એ ઘણું જ કઠણ કામ છે. પોતાના શરીર પર અત્યાચાર કરવો અને તેને શૂન્ય જેવું કરી મૂકવું તેના કરતાં એક સ્વસ્થ અને સરળ રીતે શરીરનો સંવાદમય અને પ્રગતિમય એવો વિકાસ રચવો એ કામ ઘણું જ કઠણ છે. પોતાનામાં ઘણી ત્યાગશક્તિ છે એવું બતાવી આપવા માટે બિચારા શરીરને તેને માટે અનિવાર્ય એવા પોષણથી તથા સ્વર્ચછ ટેવોથી વંચિત રાખવું એ વસ્તુ પ્રમાણમાં ઘણી સહેલી છે, અને કોઈ પણ ઈચ્છા સેવ્યા વિના એક શાંત સંયમિત જીવન ગાળવું એ આના કરતાં ઘણું વિકટ કામ છે. વળી શરીર માંદું પડે ત્યારે રોગ તરફ ઉપેક્ષા કરવી, તેની પરવા ન કરવી, અને રોગને તેનું વિનાશક કામ કરવા દેવું એ સહેલું છે, પરંતુ એમ ન કરતાં આંતર તેમ જ બાધ એવી ઉભયવિધ સંવાદિતા દ્વારા, વિશુદ્ધ અને સમતુલ્ય દ્વારા રોગને દૂર જ રાખવો, રોગ થાય તો તેમાંથી બહાર નીકળી જવું, તેને જીતી લેવો એ મહા વિકટ કામ છે; અને આ બધા કરતાં પણ ચેતનાને હુંમેશાં તેની શક્તિ ટોચ પર ટકાવી રાખવી અને શરીરને નીચેલી વૃત્તિઓના પ્રભાવ હેઠળ કદી પણ કામ કરતું ન થવા દેવું એ તો અતિશાય વિષમ કામ છે.

આ દાખિ ધ્યાનમાં રાખીને આપણે હવે ચાર તપસનું અનુશીલન કરીશું, અને એ અનુશીલનમાંથી આપણને ચાર પ્રકારની મુક્તિ મળશે. આ અનુશીલન એક ચાર પ્રકારની સાધના યા તપસ્યાનું રૂપ લેશે, જેની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપી શકાય :

- (૧) પ્રેમની તપસ્યા
- (૨) જ્ઞાનની તપસ્યા
- (૩) શક્તિની તપસ્યા
- (૪) સૌંદર્યની તપસ્યા

આમાં મૂકેલો કમ તે ઉપરથી નીચેની દિશામાં જતો કમ છે પરંતુ અહીં બતાવેલાં આ પગથિયાંનો અર્થ એમ નથી કરવાનો કે આ તપસ્યાઓ એકબીજા કરતાં ઊંચી વા નીચી છે, સરળ વા કઠણ છે. અથવા તો આ સૂચવેલા કમ મુજબ જ એમનો અમલ કરવાનો છે. આ તપસ્યાઓનો કમ, તેમનું મહત્વ તેમ જ વિકટતા પ્રત્યેક વ્યક્તિ મુજબ જુદાં જુદાં હોઈ શકે છે. એ અંગે કોઈ છેવટનો નિયમ બનાવી શકાય તેમ નથી. દરેક વ્યક્તિએ પોતાની શક્તિ તેમ જ અંગત જરૂરિયાત મુજબ પોતાની તપસ્યાની પદ્ધતિ ઉપજાવી લઈ તેનો અમલ કરવાનો રહે છે.

સૌંદર્યની તપસ્યા

અહીં તો અમે માત્ર આ બધાનો એક સર્વસામાન્ય એવો વિચાર કરીશું અને બને તેટલી સંપૂર્ણ એવી એક આદર્શ પદ્ધતિનું અને નિરૂપણ કરીશું. આ સામાન્ય નિરૂપણને આધારે દરેક વ્યક્તિએ પોતે પોતાનાથી થાય તેટલી ઉત્તમ રીતે, અને શક્ય તેટલા વધુ પ્રમાણમાં આનો અમલ કરવાનો છે. સૌંદર્યની સાધના વા તપસ્યા આપણને શરીરના તપના માર્ગે કર્મમાંની મુક્તિ પ્રત્યે લઈ જશે. એક સુંદર આકારવાનું, સંવાદમય અંગવિન્યાસવાનું, સૂક્ષ્મ ચપળ ગતિવાનું, બળવાન, પ્રવૃત્તિવાનું, તથા આરોગ્ય તેમ જ અવયવોની કિયાઓમાં રોગ વગેરે સામે વિરોધ કરવાની શક્તિવાનું એવું એક શરીર તૈયાર કરવું એ આ તપસ્યાનો પાયાનો કાર્યક્રમ રહેશે.

આ પરિણામો મેળવવા માટે આપણે સામાન્ય રીતે શરીરને અમુક ઈછ

પ્રકારની ટેવો પાડીએ અને આપણા સ્થૂલ જીવનને વ્યવસ્થિત કરવામાં તે ટેવોની મદદ લઈએ તો ઘણું જ સારું થશે. કારણ, શરીરને આપણે જો કોઈ નિયમિત વ્યવહારના ચોકઠામાં મૂકી આપીએ છીએ તો તે પોતાનું કામ વધારે સરળતાથી કરે છે. પણ આપણે એ પણ ધ્યાન રાખવાનું કે આપણી ટેવો ભલે ગમે તેટલી સારી હોય તોપણ આપણે પાછા તેમના ગુલામ ન થઈ જઈએ. શરીરને આપણે વધુમાં વધુ ચપળ રાખવાનું છે, આપણે જ્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે આપણી ટેવો બદલી શકીએ તેમ હોવું જોઈએ.

શરીરના સ્નાયુઓને આપણે મજબૂત અને સ્થિતિસ્થાપક બનાવીએ, અને એ સ્નાયુઓમાં એવા તો પોલાદી જ્ઞાનતંત્રો આપણે બાંધી લઈએ કે કોઈ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિમાં ગમે તેટલો શ્રમ કરવાની શક્તિ આપણામાં આવી જાય, પરંતુ સાથે સાથે આપણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખીએ કે શરીર પાસેથી જરૂર હોય તેથી લેશ માત્ર પણ વધુ શ્રમ ન લઈએ. શરીરની વૃદ્ધિ તથા વિકાસ માટે જેટલી શક્તિ ખરચવાની જરૂર હોય તેટલી જ શક્તિ શરીર પાસે ખરચાવીએ. જે કોઈ વસ્તુઓ શરીરને થકવી નાખે તેવી હોય, અને આગળ જતાં જેમાંથી શરીરનાં તત્ત્વોનો છ્રાસ તેમ જ ક્ષય થાય તેમ હોય તે તમામ સામે આપણે ખૂબ જ કડક ચોકીપણેરો રાખવો જોઈએ.

આપણે એક એવું શરીર રચવા માગીએ છીએ કે જે ઉદ્વિ ચેતના માટેનું એક બરાબર કરણ બની રહે. આવા શરીરની રચના કરવા માટે યોજાતી શારીરિક કેળવણી આપણી પાસે ઘણી કઠોર ટેવો માગી લે છે. શરીરનો આવો વિકાસ સાધવા માટે આપણી ઊંઘ, આહાર, શારીરિક વ્યાયામ તેમ જ સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં એક ઘણી મોટી નિયમિતતા આપણે સાધવાની છે. આપણે બહુ જ જીણાવટપૂર્વક આપણા શરીરની જરૂરિયાતોનો અભ્યાસ કરીએ. વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ આ જરૂરિયાતો જુદી જુદી હોય છે. અને એ જરૂરિયાતો મુજબ આપણા શરીર વિકાસ માટેનો એક સામાન્ય કાર્યક્રમ નક્કી કરીએ. આ કાર્યક્રમ એક વાર નક્કી થઈ જાય પછી તેને ખૂબ જ કડકપણે આપણે વળગી રહેવું જોઈએ, એનો બંગ કરે તેવી કોઈ પણ ધૂન કે શિથિલતા આપણામાં આવવા ન દેવાં જોઈએ. ‘આ એક વાર’ કહી આપણે નિયમોનો જે અપવાદ રૂપે બંગ થવા દઈએ છીએ તેવું લેશ પણ ન થવા દેવું જોઈએ. આવા અપવાદ રૂપી નિયમભંગો પછી ‘માત્ર એક વાર’થી અટકી જતા નથી. એ બંગ વારંવાર થતા જ રહે છે. આ લાલચને તમે ‘માત્ર એક વાર’ નમતું આપો તેટલા માત્રથી પણ તમે તમારા સંકલ્પમાં રહેલી

વિરોધની શક્તિને ઘટાડી નાખો છો. અને ભવિષ્યના અનેક પરાજ્યો માટેનાં બારણાં ખોલી નાખો છો. નિર્ભળતા માત્ર સામે તમારે દાંત ભીસીને આગળા વાસી દેવા જોઈએ. તમારા છાનાછપના રાત્રીવિહારો તમારે બિલકુલ અટકાવી દેવા જોઈએ. તમે જાણો છો કે એ તમારાં આનંદ પર્યટનોને અંતે તમે કેવા તો ખલાસ થઈને પાછા ફરો છો. તમારા જઠરની કુદરતી કિયાઓને ખલેલ પહોંચાડે એવી મિજબાનીઓ, જાફતો, ઠાંસીઠાંસીને ખાંસું, આમાંનું તમારે કશું ન થવા દેવું જોઈએ. આમ તમારા આનંદ વિનોદો કે બીજી પ્રવૃત્તિઓ કે જેમાંથી તમારી શક્તિનો માત્ર બગાડ જ થતો હોય અને જેને અંતે તમે તમારી નિત્ય સાધના માટે અત્યંત ઉદાસ કે અશક્ત બની જતા હો તે સર્વ તમારે સર્વથા વજ્ય ગણવાં જોઈએ. તમારા શરીરને શક્ય હોય તેટલું સંપૂર્ણ કરવાનું લક્ષ્ય રાખો અને તમારું સારુંયે ધ્યાન શરીર ઉપર એકાગ્ર કરી દો. આ માટે તમારે એક સમજદાર અને સુનિયંત્રિત પ્રકારનું જીવન ગાળવાની તપસ્યા આદરવાની રહે છે. તમારા આ આદરને પહોંચવા માટે તમારે હુરેક પ્રકારના અતિરેકો, નાના મોટા તમામ દુર્ગુણો વજ્ય કરવા પડશે. તંબાકુ, મદિદાર વગેરે જેવાં ધીમાં વિષનું સેવન તમારે બંધ કરવું જોઈશે. આ વસ્તુઓનું સેવન કરતાં કરતાં માણસોને માટે તે જીવનની અનિવાર્ય જરૂર બની જાય છે, અને એ વસ્તુઓ પછી તેનું સેવન કરનારની સંકલ્પશક્તિનો તથા સ્મરણશક્તિનો ધીરે ધીરે નાશ કરી નાખે છે. આ ઉપરાંત શરીર અંગે એક બીજી વસ્તુ એવી છે કે જે ભૂલ તો બધાં જ માણસો, મોટામાં મોટા બુદ્ધિશાળી માણસો પણ વિના અપવાદે કરે છે. એ છે ખોરાક પ્રત્યેનું આપણું દટ્ટિબિંદુ. કંઈ વાનગીઓ ખાવી, તેને કેવી રીતે તૈયાર કરવી, કેવી રીતે ખાવી આ બાબતોમાં સૌ કોઈ પારાવાર રસ લે છે. આ રસને સ્થાને આપણે ખોરાક પ્રત્યે એક શાસ્ત્રીય દટ્ટિબિંદુ સ્થાપિત કરવાની જરૂર છે. શરીરને કંઈ કંઈ વસ્તુઓ જરૂરની છે તેનું આપણે એક લગભગ રાસાયણિક કોટિનું જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ અને એ જરૂરી વસ્તુઓને પૂરી પાડવા માટે તદ્દન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનો આહુર લેવો જોઈએ. આ છે ખોરાકની મહા તપસ્યા. એ તપસ્યામાં આપણે એક બીજી તપસ્યા ઉમેરવાની રહે છે. એ છે નિદ્રાની તપસ્યા, આ તપસ્યા એટલે કે નિદ્રા લેવી બંધ કરી દેવી એમ નહિ પણ કેવી રીતે નિદ્રા લેવી એ જાણી લેવાનું છે. સામાન્ય રીતે બને છે તેમ નિદ્રા અચેતનતાની અંદર ભૂસકા રૂપ ન બની જવી જોઈએ. આવી નિદ્રા શરીરને તાજગી આપવાને બદલે ઊલટું ભારેખમ કરી મૂકે છે. તમે માફકસરનો

મિતાહાર રાખો તથા હુરેર પ્રકારની અતિશયતાનો ત્યાગ કરો. આ બે વસ્તુઓ પણ તમે જો કરી શકશો તો એટલા માત્રથી પણ તમારે ઊંઘમાં જે અનેક કલાકો ગાળવા પે છે તેમાંથી તમે બચી જશો. પણ નિદ્રાની બાબતમાં તમે કેટલો વખત ઊંઘો છો તેના કરતાં કેવા પ્રકારની ઊંઘ લો છો એ વસ્તુ વિશેષ મહાત્વની છે. ઊંઘમાંથી તમારે ખરેખરો અસરકારક આરામ તેમ જ વિશ્રાંતિ મેળવવાં હોય તો સૂતા પહેલાં કાંઈક લેવાનું રાખશો. દૂધ, સૂપ, કે ફળના રસ જેવું કંઈક લેશો તો તે બહુ લાભદાયક રહેશે. હળવો ખોરાક તમને બહુ શાંત નિદ્રા આપે છે. એટલે કોઈ પણ સંયોગોમાં વધારે પડતો તો ન જ લેવો. વધુ પડતો ખોરાક તમારી ઊંઘમાં ખલેલ પહોંચવાટે છે, તમારી ઊંઘને તામસિક, ભારે, મંદ બનાવી દે છે, એમાંથી તમારા પર ઓથાર ચડી આવે છે, નિદ્રાની બાબતમાં સૌથી વિશેષ મહાત્વની બાબત તો તમારા મનની અવસ્થા છે. સૂવા જતાં પહેલાં તમારું મન જો ચોખ્ખું હશે, તમારી લાગણીઓ શાંત હશે, ઈચ્છાઓના ઉભરા તથા તેને લગતી બીજી નાની મોટી અસ્વસ્થતાઓ શાંત થઈ ગયેલી હશે તો તેથી તમારી નિદ્રાને ઘણો લાભ થશે. એટલે તમારે સૂવાનો વખત થયો હોય તે પહેલાં તમે જો ખૂબ વાતો કરી હોય, ગરમાગરમ ચર્ચાઓ થઈ હોય કે કોઈ બહુ રસિક અને ઉતેજક પુસ્તક વાંચ્યું હોય તો સૂતા પહેલાં થોડોક આરામ કરી લેવો ઢીક રહેશે. એવા આરામથી તમારા મનની કિયાઓ શાંત પડશે, અને એકલું શરીર ઊંઘતું રહે અને મગજની કિયાઓ અસ્તિત્વસ્ત રીતે ચાલ્યા કરે તેના જેવી સ્થિતિ નહિ થાય. તમને ધ્યાનનો અભ્યાસ હોય તો સૂવા પહેલાં કોઈ મહાન વિશાળ ચેતના ગ્રત્યેની અભીષ્ટામાં સ્થિર બની કોઈ ઉચ્ચ અને આરામ આપે તેવા વિચારમાં થોડીક મિનિટો એકાગ્ર બની રહો એ પણ ઢીક રહેશે. તમારી નિદ્રાને તેથી ઘણો લાભ થશે અને ઊંઘ દરમિયાન અચેતનતામાં સરી જવાના જોખમાંથી તમે ઘણો ભાગે બચી જ જશો.

આમ તમારું રાત્રિનું તપ પૂરું કરો, સ્વસ્થ અને શાંતિમય નિદ્રા લઈને શરીરને તમે સંપૂર્ણ આરામ આપી લો તે પછી તમારું દિવસનું તપ શરૂ થશે. આ દિવસની સાધનાને તમારે બહુ વિચારપૂર્વક યોજવાની રહેશે. તમારી દિવસની પ્રવૃત્તિઓને બે ભાગમાં વહેંચી નાખો : એક તો તમારા શરીરના વિકાસ માટે જરૂરની એવી પ્રવૃત્તિ, અને બીજી તમારા નિત્યના વ્યવસાય અંગેની પ્રવૃત્તિ. આ બંને વસ્તુઓ, કસરત તથા કામ શરીરની તપસ્યાનું અંગ બની શકે છે અને બનવી જોઈએ, તમારી કસરતો ક્રમે ક્રમે આગળ વધી જાય

એ રીતે બહુ સમજપૂર્વક ગોઠવાવી જોઈએ. દરેક જગ્યે પોતાના શરીરને સૌથી વધુ અનુકૂળ હોય તે કસરતો જ પસંદ કરવી જોઈએ. બની શકે તો આ કાર્ય તમારે એવા કોઈ જાણકારની દોરવાણી હેઠળ કરવું જોઈએ કે જે કસરતોને એવી રીતે સંયોજને કમ વાર ગોઠવી આપે કે જેથી તેનો વધુમાં વધુ ફાયદો તમને મળે, કસરતોની પસંદગી તથા તેનો અમલ એ બાબતમાં લેશ પણ તરંગીપણું ચાલવા ન હેવું જોઈએ. અમુક કસરત સહેલી છે કે મજેદાર છે એટલા માટે જ તમે ગમે તે વખત ગમે તે કસરત નહિ કરી શકો. તમારા શિક્ષકને જરૂર જણાય ત્યારે જ તમારા કસરતના કાર્યક્રમમાં ફેરફાર થઈ શકે. શરીરને સંપૂર્ણ કરવું, વધારે સારું કરવું એ વાણી જોતાં હરેક વ્યક્તિનું શરીર એક સ્વતંત્ર કોયડા જેવું છે. અને એ કોયડાનો ઉકેલ બહુ ધીરજથી, ખંત અને નિયમિતતાથી લાવવાનો છે. લોકો ભલે માનતા હોય કે કસરતબાળના જીવનમાં તો મોજમજા જ કરવાની હોય છે, પણ એ વાત સાચી નથી. ખરું જોતાં તો કસરતબાળે પોતાનું ઈષ પરિણામ સાધવા માટે એક ઘણું જ કઠોર જીવન ગાળવું પડે છે. એણે ખૂબ જ નિયમપૂર્વક તાલીમ લેવાની રહે છે, ઘણી જ કડક ટેવો પાડવાની રહે છે. એના જીવનમાં નકામા અને નુકસાનકારક તરંગોને સ્થાન હોઈ શકતું નથી.

પોતાના નિય્ય વ્યવસાય પ્રત્યે પણ માણસે તપસ્યા કરવાની રહે છે. આ તપસ્યા એટલે પ્રથમ તો તમારે કોઈ પણ કામ પ્રત્યે વિશેષ પસંદગી ન રાખવી જોઈએ, તમે જે કાર્ય કરતા હો તે રસપૂર્વક કરવું જોઈએ, જે વ્યક્તિ પોતાની જાતને સંપૂર્ણ કરવા નીકળે છે તેને માટે પછી જગતમાં કોઈ પણ કામ નાનું કે મોટું નથી રહેતું. કોઈ એક કામ વધુ મહત્વનું અને બીજાં ઓછાં મહત્વનાં એમ નથી રહેતું. જેને પ્રગતિ કરવી છે, આત્મ-પ્રભુત્વ મેળવવું છે તેને માટે બધાં જ કામ એકસરખાં લાભદાયક હોય છે. તમને રસ હોય તેવાં કામ તમે વધારે સારી રીતે કરી શકો છો એમ જે કહેવાય છે તેમાં સત્યનો અંશ તો છે. પરંતુ એથીએ મોટું સત્ય તો એ છે કે તમે જે કાર્ય કરતા હો, એક તદ્દન કુદ્ર લાગે તેવું કામ કરતા હો તેમાં પણ તમને રસ મળી શકે છે. આ સિદ્ધિની ચાવી તમારામાં પૂર્ણતા માટેની જે ઘગશ હોય છે તેમાં રહેલી છે. એટલે તમારે ભાગે જે કોઈ પ્રવૃત્તિ, જે કોઈ કામ આવી પડે તે તમે તમારે પ્રગતિ કરવી છે એવા સંકલ્પપૂર્વક કરતા રહો. તમે જે કામ કરો તે તમારાથી બને તેટલી સારી રીતે કરો એ તો ખરું જ, પણ એથીએ વિશેષ તો એ છે કે તમારા દરેક કાર્ય પાછળ એક એવી અખંડ જંખના રહેવી જોઈએ કે મારે પૂર્ણ બનવું છે અને તે માટેની પરમ આતુરતાપૂર્વક તમારે કામને વધુ ને

વધુ ઉત્તમ રીતે કરતા રહેવું જોઈએ. આ રીતે કરતાં, છેક સ્થૂલ મહેનતાના કામથી માંડી અત્યંત કલાત્મક કે બૌદ્ધિક કામો સુધીનાં તમામ કામો, કાંઈક પણ અપવાદ સિવાય તમારે માટે રસપ્રદ બની રહેશે. આપણી સમક્ષ પ્રગતિ માટે એક અસીમ અન્તંત અવકાશ પેલો છે અને નાનામાં નાની વસ્તુ પણ આપણે પરમ ગંભીરતાથી કરી શકીએ છીએ.

આમાંથી હવે સ્વાભાવિક રીતે જ આપણે કર્મમાંની મુક્તિમાં આવી પહુંચ્યીએ છીએ. આ કર્મમાંની મુક્તિ એટલે હરેક રીતની સામાજિક રૂઢ પ્રણાલીમાંથી મુક્તિ, હરેક રીતના નૈતિક પૂર્વગ્રહેમાંથી મુક્તિ, બેશક, આનો અર્થ કેવળ સ્વચ્છંદી કે પછી કશાય નિયમના બંધન વિનાનું જીવન એવો તો નથી જ થતો. હવે તો તમે, આથી ઉલ્લંઘન, એક એવા નિયમનો અંગીકાર કરો છો કે જે તમામ સામાજિક નિયમો કરતાં પણ ઘણો વધુ કડક નિયમ છે. આ નિયમ તો કોઈ પણ રીતના મિથ્યાચાર કે દંબને લેશ પણ બરદાસ્ત નથી કરતો. એ મહા નિયમ તો તમારી પાસેથી એક પૂરેપૂરી સત્યનિષ્ઠા માણી લે છે. શરીરની સમતુલા, શક્તિ અને સૌનાદર્યનો વિકાસ થાય એ રીતે જ આપણી તમામ શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ યોજાવી જોઈએ. અને આ ધ્યેયને જો સિદ્ધ કરવું હશે તો પછી તમે કોઈ પણ રીતના ધિન્દિય સુખની આરાધના નહિ કરી શકશો. તમારે ધિન્દિયોના તમામ આનંદો વજ્ય કરવા પડશે. આ ત્યાગમાં જાતીય આનંદનો પણ ત્યાગ આવી જાય છે. કારણ, જાતીય સંભોગની હરેક ક્રિયા તમને મૃત્યુના મુખમાં જ લઈ જાય છે. એટલા માટે જ હરેક યુગમાં, હરેક ધર્મસાધનામાં અમૃતત્વના ઉપાસકોને માટે જાતીય સંભોગનો નિષેધ કરવામાં આવેલો છે. એનું કારણ એ છે કે આ ક્રિયાને અંતે વ્યક્તિ ઉપર હુમેશાં અચેતનનો એક વધુ ઓછો લાંબો ગાળો ચડી આવે જ છે. એ અચેતનતાની પળોમાં માણસની ચેતના હરેક પ્રકારની અસરો પ્રત્યે ખૂલ્લી જાય છે, અને એક નીચ્યાલી અવસ્થામાં સરી પડે છે, એટલે જે લોકો ખરેખર જ પોતાને અતિમનસના જીવન માટે તૈયાર કરવા માગતા હોય તેમણે આનંદ, આરામ કે વિશ્રાંતિના બહુના હેઠળ પોતાની ચેતનાને શક્તિના આ દુર્વ્યામાં તથા અચેતનતાની ખાડમાં કદી પણ સરી પડવા ન હેવી જોઈએ. તમારે વિશ્રાંતિમાં મેળવવો હોય તો તે અંધકાર કે દુર્બળતામાં સરી પડીને નહિ પણ શક્તિ અને પ્રકારશમાં પહુંચ્યીને મેળવવો જોઈએ. જીવનમાં પ્રગતિ દુર્ઘટનારાઓ માટેનો એકમાત્ર નિયમ તે આત્મ-સંયમ જ છે. પરંતુ પોતાને જેઓ અતિમનસના આવિભાવ માટે તૈયાર કરવા માગે છે તેમણે તો

આત્મસંયમથી પણ આગળ જવાનું છે. આત્મસંયમનો સ્થાને તેમણે તો ઈન્ડ્રિયોપભોગનો સંપૂર્ણ ત્યાગ સ્વીકારવાનો છે. પૂર્ણિયોગનો સાધક આ ત્યાગ ઈન્ડ્રિયો પર બળાત્કાર કરીને યા તો તેમનું દમન કરીને નહિ સાધે. એ માટે તે એક આંતર પરિવર્તનનો કીભિયો અજમાવશે. એ રીતે કામ કરતાં જે શક્તિઓ સામાન્ય રીતે પ્રજનનની કિયામાં વપરાઈ જાય છે તે બધી ગ્રાગતિ તથા પૂર્ણ રૂપાંતર માટેની શક્તિઓ રૂપે પલટો પામે છે. એ વાત કહેવાની તો ભાગ્યે જ જરૂર હોય કે સાચી રીતે લાભકારક અને સંપૂર્ણ એવું પરિણામ સાધવું હોય તો માત્ર સ્થૂલ શરીરના સંકલ્પમાંથી જ નહિ પરંતુ પ્રાણ અને મનની ચેતનામાંથી પણ જાતીય ભોગની તમામ વૃત્તિ તથા ઈરદ્દા સર્વથા નિર્મળ કરવાની રહે છે. જે કોઈ રૂપાંતર મૂલગામી તથા સ્થાયી સ્વરૂપનું હોય છે તે અંદરથી બહારની દિશામાં આવે છે, બહારનું રૂપાંતર તે આંતર રૂપાંતરનું જ એક સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય પરિણામ હોય છે.

આમ હવે તમારી પાસે એક ચોક્કસ પસંદગીનો પ્રશ્ન આવીને ઊભો રહે છે. કુદરત અત્યારે છે તેવી માનવજીતને ટકાવી રાખવા માટે વ્યક્તિ પાસે માગણી કરતી રહે છે અને એ માગણીને વશ થઈ કુદરતના લક્ષ્યને સાધવા માટે માણસ તેના હૃથમાં પોતાનું શરીર સોંપી ટે છે. તમે હવે પોતાને આ રીતે કુદરતના હૃથમાં મૂકી દેશો કે પછી એક નવી જીતિના સર્જન માટેનું એક નવું પગલું બની રહેવા માટે તમારું આ જે શરીર છે તેને જ તૈયાર કરશો? એટલું તો તમે અવશ્ય યાદ રાખી શકશો કે આ બે વસ્તુઓ કદી સાથે ચાલી શકવાની નથી. હુરેક પણે તમારે એ નક્કી કરવાનું રહે છે કે તમે ગઈ કાલની માનવતામાં પુરાઈ રહેવા માગો છો કે પછી આવતી કાલની પરમ માનવતામાં પહોંચવા માગો છો.

તમારે જો ભાવિમાં આવી રહેલા જીવન માટે તૈયાર થવું હશે, તથા એ જીવનના એક સક્રિય અને સુયોગ અંગ રૂપ બની રહેવું હશે તો તમારું જીવન અત્યારે તેનો જે ઘાટ છે તે મુજબનું જ બની રહે એવા જીવનમાં તમને સફળતા મળે એ ભાવના તમારે પડતી મૂકવી પડશો.

તમારે પૂર્ણ સૌન્દર્યમય અને સંવાદિતમય જીવનનો આનંદ માણાવો હશે તો પછી ઈન્ડ્રિયસુખોનો ત્યાગ કરવો જ પડશો.

શ્રી માતાજી

(શ્રી માતૃવાણી ગ્રંથ - ૧૨ પૃષ્ઠ ૫૮ થી ૬૨ અને ૫૯ થી ૬૮)

શ્રી માતાજી ની છબી

શક્તિની તપસ્યા

આમાંથી હવે આપણે સહજ રીતે પ્રાણની તપસ્યામાં આવી પહોંચીએ છીએ. પ્રાણની તપસ્યા એટલે સંવેદનોનું તપસ, શક્તિની તપસ્યા, પ્રાણ સાચે જ શક્તિનું સ્થાન છે. તમને સાક્ષાત્કાર કરાવી આપે તેવા ઉત્સાહો તેમાં છે. મનમાં રહેતો વિચાર પ્રાણમાં આવીને સંકલ્પનું રૂપ લે છે અને કર્મ માટેની એક સંક્રિય શક્તિ બને છે. પ્રાણ એ ઈરછાઓ તથા આવેશોનું પણ સ્થાન છે એ વાત પણ સાચી છે. પ્રાણમાં ઉગ્ર વૃત્તિઓ તથા એવા જ ઉગ્ર પ્રત્યાધાતો, બંડ અને વિષાદ પણ આવી રહેલાં છે. આવા પ્રાણનો કોયડો ઉકેલવા માટેની સામાન્ય રીત એ ગણાય છે કે પ્રાણને ગુંગળાવી નાખવો, સંવેદનોથી તેને વંચિત રાખીને ભૂખે મારી નાખવો. હા, એ વાત ખરી છે કે પ્રાણનો મુખ્ય ખોરાક સંવેદનો જ છે. એને સંવેદનો ન મળે તો તે ઊંઘી જાય છે, શિશિલ અને જડ થઈ જાય છે અને આખરે સાવ ખાલી થઈ જાય છે.

પ્રાણના નિર્વાહ માટેની સામગ્રી ખુલ્લું જોતાં તો ત્રાણ દિશામાંથી આવી મળતી હોય છે. આમાંની સૌથી પહેલી દિશા તે નીચેની બાજુની દિશા છે, એ દિશામાંથી પ્રાણને ઈન્દ્રિયોનાં સંવેદનો મારફકે સ્થૂલ શક્તિઓની સામગ્રી બધું જ સરળ રીતે મળતી રહે છે.

પ્રાણને માટે સામગ્રીનું બીજું દ્વારા તેની પોતાની જ સમાન ભૂમિકા ઉપર રહેલું છે. પ્રાણ જો પૂરતા પ્રમાણમાં વિશાળ અને ગ્રહણશીલ હોય છે, તથા વિશ્રદ્ધ પ્રાણશક્તિઓ સાથે તે જો સંપર્કમાં હોય છે તો તેમાંથી પણ તેને પોતાના નિર્વાહની સામગ્રી આવી મળે છે.

પ્રાણને મળતી સામગ્રીનું ત્રીજું મૂળ ઉપરની દિશામાં રહેલું છે. પ્રાણમાં જ્યારે પ્રગતિ માટેની કોઈ મહુન અભીષ્ટા જાગે છે ત્યારે જ આ દિશા તરફ તે સામાન્ય રીતે ખુલ્લો બને છે. એ ઉર્ધ્વ ભૂમિકામાં રહેલાં આધ્યાત્મિક બળોને તથા પ્રેરણાઓને તે પોતામાં પ્રવેશવા દે છે અને તેમને પોતામાં પચાવીને તે પોતાની પુષ્ટિ મેળવે છે.

આ ત્રાણ ઉપરાંત એક ચોથા મૂળમાંથી પણ માણસો પ્રાણની સામગ્રી મેળવવાને લગભગ હુમેશાં પ્રયત્ન કરતા રહે છે. પણ સાથે સાથે એ હુકીકિત પણ નોંધવાની છે કે માણસોને જીવનમાં મળતી ઘણીખરી યાતનાઓ તેમ જ

કમનસીબીઓ પણ આ જ મૂળમાંથી મળી આવતી હોય છે. આ વસ્તુ તે બીજાં માણસો સાથેનો પ્રાણશક્તિઓનો વિનિમય છે. આ વિનિમય મોટે ભાગે બબ્બેના જોડામાં મળીને માણસો કરે છે. લોકો ભૂલથી એમ માની લે છે કે આ તો પ્રેમ છે. પણ વસ્તુઃ તેમાં પ્રેમ જેવું કંઈ જ હોતું નથી. તે માત્ર પરસ્પરતા વિનિમયમાં રાચતાં બે બળો વચ્ચેનું આકર્ષણ જ હોય છે.

આ સ્થિતિમાં હવે આપણે જો પ્રાણને ભૂખે મારવો ન હોય તો પછી તેને મળતાં સંવેદનો આપણે પાછાં ઠેલી દેવાનાં નથી, ઘટાડી નાખવાનાં નથી, બુઝું કરી નાખવાનાં નથી તેમ જ તેમનાથી ભાગી જવાનું પણ નથી. પ્રાણની તપસ્યાનો માર્ગ આ નથી. એ તપસ્યા સંવેદનોનો વિવેક અને જ્ઞાનપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં રહેલી છે. સંવેદનો, જ્ઞાન તથા કેળવણી મેળવવા માટેનું એક અત્યંત ઉત્તમ હૃથિયાર છે. અને એટલે સંવેદનો પાસેથી આ રીતનું કામ લેવું હોય તો તેમનો ઉપયોગ આપણા અહુકારના કોઈ હેતુને સાધવા માટે ન થવા દેવો જોઈએ. ઈન્દ્રિય-સુખ તથા આત્મતૃપ્તિ મેળવવા માટેની આપણી અંધ અને અજ્ઞાન ભરેલી પ્રવૃત્તિમાં તેમને આનંદના સાધન તરીકે ન વાપરવાં જોઈએ.

આપણી ઈન્દ્રિયો પોતે હુરેક વસ્તુને લેશ પણ વૃષણા કે અપ્રસંગતા વિના ભેટી શકે તેવું સામર્થ્ય તેમનામાં આવી જવું જોઈએ. પરંતુ આ સાથે ઈન્દ્રિયોમાં એક વિવેકશક્તિ પણ આવવી જોઈએ તથા ભીલવી જોઈએ. એ શક્તિ વડે ઈન્દ્રિયો પ્રાણનાં વિવિધ આંદોલનોનું સ્વરૂપ, મૂળ તથા પરિણામ સમજી શકે તેવી થવી જોઈએ. તેમ જ એ આંદોલનો આપણા શરીર તથા પ્રાણની સ્વસ્થતા તથા પ્રગતિને માટે મદદરૂપ થઈ શકે તેવાં છે કે નહિ તે જ્ઞાન પણ ઈન્દ્રિયોને આમાંથી થવું જોઈએ. આ ઉપરાંત, સ્થૂલ જગતોને તથા પ્રાણમય જગતોને તેમના તમામ સંકુલ સ્વરૂપોમાં સમજવા તથા અભ્યાસ કરવા માટેનાં સાધન તરીકે પણ ઈન્દ્રિયોનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. આ બધું થશે ત્યારે ઈન્દ્રિયોને રૂપાંતર માટેના માનવજાતિના મહા પ્રયત્નમાં પોતાનું સાચું સ્થાન મળી રહેશે.

આપણે પ્રાણને દુર્બળ કરી નાખીશું તો તેથી આપણી સાચી પ્રગતિ સાધવામાં આપણને કશી જ મદદ નહિ મળે. પ્રાણને પ્રકાશિત કરીને બળવાન તથા વિશુદ્ધ કરીને જ આપણે સાચી પ્રગતિ સાધી શકીશું. શરીરને ખોરાક ન આપવાથી જેમ નુકસાન થાય છે તે જ રીતે પ્રાણને સંવેદનોથી વંચિત રાખવાથી પણ નુકસાન થાય છે. પરંતુ આ સંવેદનોની પસંદગી પણ આપણે

શરીરના ખોરાકની પસંદગી જે રીતે ડાપણ વાપરીને તથા અમુક દિષ્ટપૂર્વક કરીએ છીએ તેવી જ રીતે કરવાની રહે છે ગ્રાણ એક મહાન કિયાશક્તિ ધરાવતું કરણ છે. આપણા સ્વરૂપના અન્ય સર્વ અંશોની પ્રગતિ માટે એ કરણ એક અત્યંત અનિવાર્ય એવી વસ્તુ છે. એટલે, શરીરના ખોરાકની પસંદગી પાછળ શરીરની કિયાઓ બરાબર થતી રહે તથા શરીરની વૃદ્ધિ થાય એવી દિષ્ટ આપણે રાખીએ છીએ તે જ રીતે આ ગ્રાણ રૂપી કરણની વૃદ્ધિ તથા સંપૂર્ણતાને દિષ્ટમાં રાખીને જ ગ્રાણ માટેનાં સંવેદનોની આપણે પસંદગી કરવાની રહે છે.

ગ્રાણને આપણે કેળવવાનો છે, તેને વધુ સંસ્કારી, વધુ સંવેદનશીલ, વધુ સૂક્ષ્મ બનાવવાનો છે, તથા આપણે કદ્દીશું કે તેને વધુ શાનદાર પણ, એ શાન્દાના ઉત્તમ અર્થમાં, બનાવવાનો છે. તેને આ રીતે સંસ્કારીને જ આપણે તેમાં રહેલી ઉગ્રતાઓ તથા પાશવતાઓને જીતી શકીશું. કારણ કે ગ્રાણમાં રહેલાં અજ્ઞાન અને અસંસ્કારિતાને લીધે જ, તેનામાં રસવૃત્તિના રહેલા અભાવમાંથી જ સામાન્ય રીતે આ ઉગ્રતાઓ અને પાશવતાઓ જન્મતી હોય છે.

ખરું જોતાં તો, ગ્રાણ કેળવાયેલો નથી હોતો ત્યારે તે જેમ કુદરતી રીતે જ અસંસ્કારી, અહંગ્રાન અને વિકૃત હોય છે તેવી જ રીતે તે જ્યારે કેળવાય છે, પ્રકાશ પામે છે, ત્યારે તે એટલો જ ઉમદા, વીર અને નિઃસ્વાર્થી બની શકે છે. માનવમાત્રમાં સુખ માટેની એક જંખના વસેલી છે. એ જંખનાને જો અતિમનસની પરમ સમૃદ્ધ માટેની અભીપ્સામાં પલટી લેવાનું જ્ઞાન દરેક માણસને થઈ જાય તો તેટલું પણ બસ થયું ગણાય. અને આ માટે, ગ્રાણની કેળવણીને જો ખંતપૂર્વક અને સાચા દિલથી ખૂબ ખૂબ આગળ વધારવામાં આવે તો પછી માનવના જીવનમાં એક એવી ક્ષાણ જરૂર આવે છે કે જ્યારે ગ્રાણને પૂરી ખાતરી થઈ જાય છે કે અરે, મારી સમક્ષ તો એક ઘણું મહાન, ઘણું સુંદર ધ્યેય આવી રહેલું છે. અને એ પ્રગતિ થઈ ગયા પછી ગ્રાણ પરમાત્માના દિવ્ય આનંદને પ્રાપ્ત કરવા માટે સજજ બને છે અને હિન્દ્રિયોની ક્ષુદ્ર અને ભ્રામક તૃપ્તિઓને સર્વથા પડતી મૂકી હે છે.

શ્રી માતાજી

(શ્રી માતૃવાણી ગ્રંથ - ૧૨ પૃષ્ઠ ૬૬ થી ૭૧)

જ્ઞાનની તપસ્યા

આપણે મનની તપસ્યાનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે પ્રથમ તો આપણને એ જ ધ્યાલ આવે છે કે આમાં આપણે લાંબાં લાંબાં ધ્યાન કરવાનાં આવશે, એમાંથી આપણા ચિત્ત ઉપર આપણે કાબૂ મેળવી શકીશું, અને છેવટે એની પરમ સિદ્ધ તરીકે આપણાને આંતર નીરવતાની પ્રાપ્તિ થશે. યોગસાધનાની આ બાજુ આપણાને ઘણી પરિચિત છે અને તેથી તેના ઉપર વિસ્તૃત વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ આ સાધનાની એક બીજી બાજુ પણ છે જેના પ્રત્યે લોકોનું ધ્યાન સામાન્ય રીતે બહુ ઓછું ગયેલું છે. એ છે વાણીનો સંયમ : આપણા વિચારકો, અમુક જૂજ અપવાદ સિવાય, વાણીના સ્વર્ચંદ ઉપયોગની સામે કેવળ મૌનની જ હિમાયત કરે છે. પરંતુ વાણીનો એકદમ લય કરી નાખવો તેના કરતાં વાણી ઉપર કાબૂ મેળવવો અમાં એક વધુ મહાન તપસ્યા રહેલી છે અને એ તપસ્યા વધુ લાભદાયક પણ છે.

પૃથ્વી ઉપર અર્થવાળા અવાજનો ઉપયોગ કરી શકે તેવું પહેલું ગ્રાણી તે માણસ છે. મનુષ્ય પોતાની આ શક્તિ વિશે મગદ્રરી ધરાવે છે અને એ શક્તિનો કશી મર્યાદા કે વિવેક વિના મનફાવતો ઉપયોગ કર્યે જાય છે. માણસની આ વાણીના ધોંઘાટથી જગતના કાન ખરેખર બહેરા થઈ રહ્યા છે, અને કેટલીક વાર તો આપણાને લગભગ એમ જ લાગે છે કે વનસ્પતિની દુનિયામાં જે એક સંવાદ પૂર્વ મૌન વસેલું છે તે માણસની દુનિયામાંથી તો ખરેખર ચાલ્યું જ ગયેલું છે.

એ પણ એક જાણીતી બીજા છે કે માણસમાં મનની શક્તિ જેમ ઓછી હોય છે તેમ તેને વધારે બોલવાની જરૂર પડે છે. દાખલા તરીકે આપણે એવા કેટલાક જંગલી તથા કેળવણી વિનાના લોકો જોઈએ છીએ કે જેઓ પોતે મોંએથી બોલે નહિ ત્યાં લગી વિચાર કરી શકતા નથી. તમે જોશો કે એવા લોકો થોડાવણા નીચા અવાજે કંઈક ગણગણ્યા કરતા હોય છે. પોતાની વિચારમાણાને આગળ લંબાવવા માટે એમની પાસે આ જ રીત હોય છે. એ લોકો બોલે નહિ ત્યાં સુધી તેમનો વિચાર આકાર લઈ શકતો નથી.

વળી એવા પણ ઘણા લોકો હોય છે કે જેઓને પોતે શું કહેવા માગે છે તે વસ્તુ પોતે બોલવા માડે છે ત્યારે જ સમજાવા લાગે છે. ભાજેલા લોકોમાં

પણ જે લોકો નબળી મનઃશક્તિવાળાં હોય છે તેમની પણ આ પ્રમાણે જ સ્થિતિ હોય છે. એવા લોકોની વાતચીત ખૂબ જ લાંબી અને કંટાળાજનક બની જાય છે. એ લોકો બોલવા લાગે છે ત્યારે તેમના વિચારો વધારે રૂપદ્વથતા જાય છે, ચોક્કસ થતા જાય છે. અને એ કારણે પોતાના કથનને વધુ ને વધુ ચોક્કસ રીતે કહેવા માટે તેઓ એકની એક વાત ફરીને કહેતા રહે છે. કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે કે જેમને પોતાને કહેવાની વસ્તુ વિશે આગળથી તૈયારી કરવી પડે છે. એમને તમે એકદમ બોલવાનું કહેશો તો તેમની જીબ અચકાવા લાગશે. પોતાના કથનને બરાબર કરીબંધ રીતે ચોક્કસ શબ્દોમાં ગોઠવવા માટેનો સમય તેમને મળેલો નથી હોતો એટલે આમ બનતું હોય છે.

બોલનારાઓના વર્ગમાં છેલ્લો વર્ગ જન્મજાત વક્તાઓનો આવે છે. વકૃતૃત્વની કળા તેમને વરેલી હોય છે. પોતાના કથનને રજૂ કરવા માટે જોઈતા શબ્દો તેમને આપોઆપ મળી આવે છે. અને પોતાના વક્તવ્યને તેઓ સરસ રીતે કહી પણ આપે છે.

પરંતુ મનની તપસ્યાની દાખિથી જોતાં આ બધી વસ્તુઓ વાતોડિયાપણાની કક્ષામાં જ આવી જાય છે. કારણ બોલવાની અનિવાર્ય જરૂર વિના એક પણ શબ્દ બોલવો તેને હું વાતોડિયાપણું જ ગણું છું. હા, તમે પૂછી શકો છો કે બોલવા માટે આવી અનિવાર્ય જરૂર ક્યારે સમજવી. અને એ વસ્તુ સમજવા માટે આપણે બોલાતી વાણીની સર્વ કક્ષાઓનું એક સામાન્ય વર્ગીકરણ કરીને વિચાર કરીશું.

બોલાતા શબ્દોમાં પહેલો વર્ગ છે સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપરના બાધ્ય વ્યવહારને ખાતર વપરાતા શબ્દોનો, આવા શબ્દોની સંખ્યા સૌથી મોટી છે અને સામાન્ય જીવનમાં ઘણે ભાગે તે શબ્દો જ સૌથી વધુ ઉપયોગના હોય છે.

આપણા રોજિંદા વ્યવહારમાં શબ્દોનો આ અંદર ગણગણાટ આપણને અનિવાર્ય જેવો જ લાગે છે. પરંતુ તમે આ ઘોંધાટને ઓછામાં ઓછો કરી નાખવા પ્રયત્ન કરશો તો તમને જગ્યાવા લાગશે કે ઘણીએક વસ્તુઓ તમે જો બોલ્યા વિના મૂંગા મૂંગા કરશો તો તે વધારે સારી રીતે અને વધારે ઝડપથી થઈ શકે છે. એવી શાંત કિયા તમારી અંતર શાંતિને તથા એકાગ્રતાને ટકાવી રાખવામાં પણ મદદગાર બને છે.

તમારે જો એકલા રહેવાનું ન હોય અને બીજાઓની સાથે રહેવું પડતું હોય તો પછી તમે એવી ટેવ પાડો કે જેથી તમારે બોલી બોલીને તમારી

જાતને સતત બહિરૂભ ન બનાવવી પડે. અને તમે જોશો કે તમારી અને બીજાઓની વચ્ચે ધીરે ધીરે એક આંતરિક સમજૂતી સ્થપાતી જાય છે. તે પછી તમે તમારી વાત ઓછામાં ઓછા શબ્દો દ્વારા અથવા બિલકુલ શબ્દ વિના પણ બીજાને પહોંચાડી શકશો. આ બહારની નીરવતા તમારી આંતરિક શાંતિને માટે પણ બહુ અનુકૂળ હોય છે અને તમારામાં જો શુભેચ્છા અને અંદર અલ્પિસા હશે તો તમે એવું વાતાવરણ સર્જ શકશો કે જે પ્રગતિને માટે બહુ જ પોષક નીવહશો.

બીજા માણસોની સાથેના જીવનવ્યવહારમાં આપણે આપણી આજવિકા અને બીજી સ્થૂલ પ્રવૃત્તિઓને અંગે જે શબ્દો વાપરીએ છીએ તે ઉપરાંત સંવેદનો, લાગણીઓ અને ઉર્ભિઓને વ્યક્ત કરતા શબ્દો પણ આપણે વાપરતા હોઈએ છીએ. અને આ બાબતમાં, આપણને બાધ્ય મૌન જાળવવાની જો ટેવ પહેલી હોય તો તે બહુ જ કિંમતી મદદ રૂપ થઈ પડે છે. તમારા ઉપર જ્યારે કોઈ સંવેદન કે લાગણીનું મોજું ધસી આવે ત્યારે આ મૌનની ટેવને લીધે તમને વિચાર કરવા માટે જરૂરી વખત મળી જાય છે અને જરૂર પડે તો, તમારી લાગણીઓ અને સંવેદનોને તમે શબ્દોમાં બહાર કાઢી નાખો તે પહેલાં જ તમે અટકી જાઓ છો અને સાચે જ, આ રીતે કેટલા બધા જગડા ટાળી શકાય તેમ છે ! આપણા ઉપર કેટલીયે માનસિક આફતો ઘણી વાર માત્ર વાણીના અસંયમને કારણે જ તૂટી પડતી હોય છે. આ મૌનની ટેવ દ્વારા તમે આવી કેટલીયે મુસીબતોમાંથી બચી જશો.

તમે આટલો બધો સંયમ ન પાળી શકો તોપણ તમે જે કંઈ બોલતા હો તેના ઉપર તમારો કાખૂ તો હુંમેશાં રહેવો જ જોઈએ. જનૂન, ગુસ્સો કે મિજાજના આવેશમાં આવી જઈ તમારી જીબ ગમે તે બોલવા લાગે તેમ કદી ન થવા દેવું જોઈએ. આવી જીબને લીધે જગડા ઊભા થાય છે જ. પરંતુ આ ઉપરાંત પણ બીજું એક પરિણામ આવે છે. તમારી જીબના આવા બેકાબૂ ઉપયોગને લીધે વાતાવરણમાં એક જાતનાં અનિષ્ટ આંદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે. અવાજનાં આ આંદોલનો એક અત્યંત ચેપી વસ્તુ હોય છે. એ આંદોલનોને પ્રગટ થવા દેવાની તક આપીને તમે તેને તમારી અંદર તેમ જ બીજાઓની અંદર પણ એક કાયમની વસ્તુ બનાવી દો છો.

આપણે બીજાઓ વિશે જે કાંઈ બોલીએ છીએ તેને પણ એક પ્રકારનું વાતોડિયાપણું જ ગણાવું જોઈએ. અને આ રીતની વાતચીત એ તો એક અત્યંત ખરાબ વસ્તુ હોય છે.

તમારે અમુક માણસો માટે ચાલી તરીકે, શિક્ષક તરીકે કે પછી ખાતાના ઉપરી તરીકે જવાબદારી હોય તો જ તેના વ્યવહાર માટે તમારે કંઈ વિચારવાનું રહે છે. જે માણસોની સાથે તમારે આવો કંઈ સંબંધ ન હોય તેઓ પછી શું કરે છે કે શું નથી કરતા તે વિશે તમારે કશી જ લેવાદેવા રહેતી નથી. બીજા માણસો વિશે તમારે કશી પણ વાત ન કરવી જોઈએ, તેમને વિશે યા તો તેમના વ્યવહાર વિશે તમારે કશો અભિપ્રાય ન આપવો જોઈએ, અથવા તો બીજા લોકો એમને માટે શું ધારે છે કે શું બોલે છે તે વાત પણ તમારે બીજા કોઈને પાછી ફરી ફરીને કહી સંભળાવવી ન જોઈએ.

હા, તમે કોઈ અમુક ખાતામાં કે વેપાર રોજગારમાં કે કોઈ સહકારી કામોમાં કામ કરતા હોય ત્યારે ત્યાંના કામકાજ અંગે રિપોર્ટ કરવાની ફરજ તમારા ઉપર આવી શકે છે. એવું હોય ત્યારે તમારો અહેવાલ તે તે કામ પૂરતો જ મર્યાદિત રહેવો જોઈએ. તેમાં કોઈ પણ અંગત વસ્તુ તમારે આવવા દેવી ન જોઈએ. તમારું નિવેદન માત્ર વિષય પૂરતું જ રહે. તેમાં તમારો કોઈ પણ અંગત રીતનો પ્રત્યાઘાત, તમારી પસંદગી, સહાનુભૂતિ કે વિરોધની લાગણી આવવાનું ન જોઈએ. અને ખાસ કરીને, તમને મળેલા કામની અંદર તમારા કુદ્ર અંગત રાગદેખનો તો કદી દાખલ ન થવા દેશો.

આમ હુરેક સંજોગોમાં તેમ જ સર્વસામાન્ય રીતે પણ, બીજાઓ વિશે તમે જેટલું ઓછું બોલશો - પછી ભલે તે તેમની પ્રશંસા રૂપે પણ હોય - તેટલું વધુ ટીક રહેશે. આપણો પોતાની અંદર શું ચાલી રહ્યું હોય છે તે જાણવું એ પણ કેટલી બધી અધરી વસ્તુ છે? ત્યાં પછી બીજાઓની અંદર શું ચાલી રહ્યું છે તે વસ્તુ તો ખાતરીપૂર્વક જાણી શકાય જ કેવી રીતે? એટલે, કોઈ પણ વ્યક્તિ અંગે જાણે કે તમે છેવટનો ચુકાદો આપી દેતા હોય તેવી રીતે કદી ન બોલો, તમારા એવા ચુકાદામાં જો કંઈ દેખનું તત્ત્વ નહિ હોય તો પછી એમાં ભારોભાર મૂર્ખતા જ હશે.

વિચારને જ્યારે વાણી દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે ત્યારે એ અવાજનાં અંદોલનોમાં પણ એ શક્તિ હોય છે. એ શક્તિ તમારા વિચારને સાવ સ્થૂલમાં સ્થૂલ પદાર્થ સાથે જોડી હે છે. અને એ રીતે એ વિચારને તે એક મૂર્ત અને અસરકારક વસ્તુ બનાવી આપે છે. આ કારણે જ તમારે કોઈ પણ વસ્તુ કે વ્યક્તિ વિશે કિંચિત્ પણ ખરાબ ન બોલવું જોઈએ. તમારી વાણી દ્વારા એવી એક પણ વસ્તુ ન બોલવી જોઈએ કે જે જગતમાં દિવ્યતાના સાક્ષાત્કારની દિશામાં જે પ્રગતિ થઈ રહેલી છે તેની લેશ પણ વિરુદ્ધમાં જતી હોય. આ

એક અફર એવો સર્વસામાન્ય નિયમ છે. પરંતુ એને એક અપવાહ છે. જે વસ્તુઓ કે કાર્યોને તમે ટીકાપાત્ર ગણતા હો તેને વિભેરી નાખવા માટે યા તો નવું રૂપ આપવા માટે તમારામાં સક્રિય સંકલ્પ હોય, તે માટેની તમારામાં એક સજ્ઞાન શક્તિ હોય તો તમે ટીકા કરી શકો હો, ખરી રીતે તો આ સજ્ઞાન શક્તિમાં અને સક્રિય સંકલ્પમાં એક એવું બળ આવી શકે છે કે જે વે તમે ઠેઠ જરૂતાવમાં પણ એક એવી શક્તિ પૂરી શકો હો કે જેને લીધે તે ખરાબ આંદોલનો સામે પ્રત્યાઘાત આપી શકશે, તેનો ઈન્કાર કરી શકશે, અને છેવટે જતાં એ આંદોલનોને એવાં તો ટીક કરી આપશે કે તે સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપર પ્રગટ થતાં જ અટકી જશે.

પરંતુ આ એક જોખમ તથા સાહસનું કામ છે. જે વ્યક્તિએ જ્ઞાનની ભૂમિકા સિદ્ધ કરેલી હશે તથા જેની માનસિક શક્તિઓમાં આત્માનો પ્રકાશ તથા સત્યની શક્તિ આવી રહેલાં હશે તેવી વ્યક્તિ જ આ કાર્ય વિના જોખમે સફળ રીતે કરી શકશે. આવી વ્યક્તિ, કર્મનો આ દિવ્ય કર્તા, સર્વ પ્રકારના રાગદેખ તથા આસક્તિથી મુક્ત હોય છે. પોતાની અંદરથી તેણે અહુકારની મર્યાદાઓ તોડી નાખેલી હોય છે. પૃથ્વી ઉપર અતિમનસના કાર્ય માટે તેણે પોતાની જાતને એક પૂરેપૂરું વિશુદ્ધ અને કશા અંગત વ્યક્તિત્વ વિનાનું શુદ્ધ કરણા બનાવી લીધેલી હોય છે.

અત્યાર સુધીમાં આપણે વ્યવહારમાં બોલાતા શબ્દોનો વિચાર કર્યો, હવે આપણે એક બીજા પ્રકારના શબ્દોનો વિચાર કરીશું. એ શબ્દો તે વિચારો, અભિપ્રાયો, ચિંતન તથા અભ્યાસનાં પરિણામોને વ્યક્ત કરવા માટે વપરાતા શબ્દો છે. અહીં આપણે હવે બુદ્ધિના પ્રદેશમાં આવીએ છીએ. આપણને કદાચ એમ લાગશો કે આ વિષયમાં તો લોકો વધારે સમજદાર હશે, સમતોલપણે કામ કરતા હશે, અને તેથી આ ક્ષેત્રમાં અતિશય કડક તપસ્યાની જરૂર નહિ રહેતી હોય. પરંતુ અહીં પણ પરિસ્થિતિ બહુ સારી નથી. આ જ્ઞાનની અને વિચારોની ભૂમિકાં પણ માણસો પોતાની પ્રતીતિઓને ઝનૂનપૂર્વક ઉત્થારતા ફરે છે, અહીં પણ સાંપ્રદાયિક અસહિષ્ણુતા છે, રાગદેખના આવેશો છે. એટલે આ ક્ષેત્રમાં પણ આપણે એટલી જ કડક રીતે મનની તપસ્યા આચયરવાની રહે છે. આપણે જેમાંથી વાણી વાર ગરમાગરમ વાદાવાદી ઊભી થઈ જાય છે તેવા વિચારોનો તમામ વિનિમય બહુ જ કાળજીપૂર્વક બંધ કરી દેવો જોઈએ. એવી વાદાવાદી લગભગ શૂન્યમાં જ પરિણામતી હોય છે. વળી બીજા લોકોની માન્યતાઓનો વિરોધ કરવાનું પણ બંધ કરી દેવું જોઈએ. એવા

વિરોધનું પરિણામ ગરમાગરમ ચર્ચાઓ અને ઝગડામાં પણ આવતું હોય છે. આ બધું મનની સંકુચિતતામાં આવે છે. મનના પ્રદેશમાં તમે ટીક ટીક ઉંચે પહોંચી જાઓ છો ત્યારે આ વસ્તુઓને તમે સહેલાઈથી મટાડી શકો છો.

આપણે જે કંઈ વિચારો બાંધીએ છીએ તે તો એક અનિવાર્ય એવી શબ્દાતીત વસ્તુને વાણીમાં વ્યક્ત કરવાની અનેક રીતોમાંની એક રીત છે. આ જ્ઞાન જ્યારે આપણને થઈ જાય છે ત્યારે પછી કોઈ પણ રીતની સાંપ્રદાયિક મનોવૃત્તિમાં રહેવું ખરેખર અશક્ય જ બની જાય છે. દરેક વિચારની અંદર સત્યનો કંઈક અંશ યા સત્યનું કંઈક પાસું તો રહેલું હોય છે જ. પરંતુ એવો કોઈ પણ વિચાર જગતમાં નથી કે જે સંપૂર્ણ રીતે સત્ય હોય.

વસ્તુઓની આ સાપેક્ષતાનું ભાન જો આપણને રહે તો તેને લીધે આપણી સ્વસ્થતા ટકાવી રાખવામાં, વાતયીતમાં એક શાંત સમતોલપણું જાળવવામાં આપણને બહુ જ સમર્થ મદદ મળી રહે છે. આ વિષયનું કંઈક જ્ઞાન ધરાવનાર એક વૃદ્ધ ગુદ્ધવિદને કહેતાં મેં સાંભળેલા કે, ‘જગતમાં મૂળે ખરાબ હોય તેવી વસ્તુ કોઈ છે જ નહિ. તકલીફ માત્ર એટલી જ છે કે વસ્તુઓ તેમના સાચા સ્થાને નથી. દરેક ચીજને તેના યોગ્ય સ્થાને મૂકી આપો. અને જગત સંવાદથી ભરેલું બની જરો.’

પરંતુ કાર્યની દાખિથી જોતાં, દરેક વિચારમાં વ્યવહારમાં સિદ્ધ થવા માટે જેટલી શક્તિ હોય છે તે મુજબ તે વિચારનું મૂલ્ય રહે છે. હા, એ સાચું છે કે વિચારમાં રહેતી આ શક્તિ જુદી જુદી વ્યક્તિઓમાં જુદી જુદી રીતે કામ કરે છે. અમુક વિચાર એક માણસ ઉપર ખૂબ જ મબળ અસર નિપણે છે. તો બીજા માણસ ઉપર તેની કશી પણ અસર નથી હોતી. પણ આ શક્તિ પોતે પણ એક ચેપી વસ્તુ છે. અમુક વિચારો આખા જગતને બદલી શકે તેવી શક્તિ ધરાવતા હોય છે. અને આવા વિચારોને જ આપણે વ્યક્ત કરવા જોઈએ. આત્માના વ્યોમમાં આવા વિચારો માર્ગદર્શક તારકો જેવા હોય છે. પૃથ્વીને તેના પરમ સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે એવા વિચારો જ લઈ જાય છે.

શબ્દોનો હુવે છેવટનો વર્ગ તે શિક્ષણ આપવાના હેતુથી બોલાતા શબ્દોનો વર્ગ છે. આ પ્રકારના શબ્દવર્ગ ઠેઠ બાળશાળાઓથી માંડી તે વિદ્યાપીડોના અભ્યાસક્રમ સુધી ફેલાયેલા છે. એ વર્ગમાં રસ યા તો જ્ઞાન આપવા માટે લખાયેલાં સર્વ પ્રકારનાં કણ અને સાહિત્યનાં સર્જનોનો સમાવેશ પણ થઈ જાય છે. આ પ્રદેશમાં, પ્રત્યેક પુસ્તક પોતે કેટલું મૂલ્ય ધરાવતું હોય છે તેના ઉપર બધો આધાર રહે છે. આ વિષય ઘણો વિશાળ હોઈ તેની

સંપૂર્ણ ચર્ચા અતે શક્ય નથી. પરંતુ આ બાબતમાં એ વાત સાચી છે કે હમણાં હમણાં કેળવણી માટેની કાળજી બહુ જ વ્યાપક બની રહેલી છે તથા શિક્ષણમાં વિજ્ઞાનની છેલ્લામાં છેલ્લી શોધોનો ઉપયોગ કરવા માટે તથા તેમને કેળવણીની સેવામાં રજૂ કરવા માટે પ્રશંસનીય પ્રયત્નો ચાલી રહેલા છે. પરંતુ આ બાબતમાં પણ સત્યના અભીષ્ટુ માટે એક તપસ્યાની જરૂર ઊભી રહે છે જ.

એક વસ્તુ સામાન્ય રીતે બધાએ સ્વીકારી લીધેલી છે કે બાળકને તથા મોટાંઓને પણ અભ્યાસમાં લાગતા થાકને હળવો કરવા માટે, તથા આરામ આપવા માટે કેળવણીની પ્રક્રિયામાં એક હળવું, આનંદોત્પાદક અને છીછરા પ્રકારનું સાહિત્ય પણ દાખલ કરી શકાય. અમુક દાખિથી જોતાં આ સાચું છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યની વાત એ છે કે આ આરામ આપવાને બહાને શિક્ષણમાં એવી કેટલીયે વસ્તુઓ ઢગલોબંધ દાખલ થઈ ગયેલી છે કે જે કેવળ માનવ સ્વભાવની અસંસ્કારી, કુરૂપ તથા હુલકી બાજુને જ રજૂ કરતી હોય છે. આ આરામ અને વિનોદના બહાના હેઠળ માણસમાં રહેલી અત્યંત અધમ વૃત્તિઓ, અને હુલકામાં હુલકા રસો પ્રગટ થઈ રહેલા છે અને એ બધાં પોતાને એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા તરીકે ખપાતીને પોતાનું સ્થાન કાયમ કરી રહેલાં છે. પરંતુ આ વસ્તુ લેશ પણ સાચી નથી. આપણે સ્વચ્છંદ્તામાં સર્વ વિના પણ વિશ્રાંતિ મેળવી શકીએ છીએ, આપણે બીભત્સ થયા વિના પણ આરામ મેળવી શકીએ, આપણી પ્રકૃતિમાંના ગ્રામ્ય તત્ત્વોને ઉપર આવવા દીધા વિના પણ આપણે આસાએશ અનુભવી શકીએ છીએ. અને જ્યારે તપસ્યાની દાખિથી આ જરૂરિયાતોને તપાસીએ છીએ ત્યારે તો એમનું આખું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે. ત્યાં વિશ્રાંતિ એ એક આંતર મૌનનું રૂપ ધારણ કરે છે, આગ્રહ તે ચિંતન રૂપે બને છે. અને આસાએશ તે આનંદ રૂપે બની રહે છે.

આપણે બધા સામાન્ય રીતે એ વાત સ્વીકારી લઈએ છીએ કે માણસને જીવનમાં આનંદવિનોદ મળવો જોઈએ. જીવનની જહેમતમાંથી આસાએશ મળવી જોઈએ. પરંતુ એ વસ્તુ સાચી રીતે તો આપણા જીવનનાં ધ્યેયને એક થોડા વધુ લાંબા કાળ માટે પૂરેપૂરી ભુલાવી દેનારી જ નીવે છે, આપણને જે માટે જીવન મળેલું છે તે મૂળ ધ્યેયને જ તે વિસરાવી હે છે. આ આરામ કે આનંદ-વિનોદને આપણે એક કુદરતી અને અનિવાર્ય વસ્તુ તરીકે જરા પણ ગણવી ન જોઈએ. આ વસ્તુ તો માનવના જીવનની એક નબળાઈ છે. માણસની અભીષ્ટુમાંથી જ્યારે તીવ્રતા ઓસરતી જાય છે, તેની સંકલ્પશક્તિ

असिथर बनी जाय છે, तेनामां ज्यारे अज्ञान, अयेतनता अने शिथिलतानां तत्वो जોર करे છે त्यारे माणस आ नबળाईનे वश थઈ जाय છે. आ बधી वस्तुओનे साचી ડેરવवानो प्रयत्न तમे મૂકી દેજો अने तમने થोડી વारमां જ जणाई આવशો કે એ ચીજો જીવनમां જરा પણ જરૂરनી નથી, અને એક સમય એવો પણ આવશો કે જ्यारे તમને એ સર્વ પ્રત્યે વૃષા ઉત્પન્ન થશે અને તમે તેને તમારા જીવનમાં લેશ પણ સ્થાન નહિ આપશો. અને આમ થશે ત्यારે, માણસને હાથે થયેલાં સર્જનોમાંથી મોટા ભાગનાં સર્જનો, જે દેખીતી રીતે આનંદ આપવા માટે લખાયાં છે પણ ખરું જોતાં જે માણસને અધોગતિમાં લઈ જનાર જ હોય છે તેમને કોઈ પણ રીતનું પ્રોત્સાહન કે ટેકો નહિ મળે.

પરંતુ આમાંથી આપણો એમ પણ ન માનવું જોઈએ કે આપણો વાતચીતનો વિષય જે રીતનો હશે તે રીતે આપણા બોલેલા શબ્દનું મૂલ્ય ગણાશો, તમે બીજા કોઈ વિષયની માફક આધ્યાત્મિક વિષયો ઉપર પણ ગમે તેટલી વાતો કરી શકો છો. પણ આ રીતનું વાતોડિયાપણું પણ એક અત્યંત જોખમકારક વસ્તુ થઈ શકે છે. દા.ત. નવોસવો સાધક પોતે જે કાંઈ શીખ્યો હોય છે તે બીજાઓને કહેવા માટે હમેશાં આતુર રહે છે. પણ સાધનામાં તે આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ વધુ ને વધુ સમજવા લાગે છે કે પોતે કંઈ બહુ જાણુ જ્ઞાન મેળવ્યું નથી તથા બીજાઓને જ્ઞાન આપવાનો પ્રયત્ન કરવા પહેલાં તેણે પોતાના જ્ઞાનમાં શું મૂલ્ય રહેલું છે તેની ખાતરી કરી લેવાની રહે છે. એમ કરતાં કરતાં છેવટે તેનામાં શાણપણ આવે છે. તેને સમજથ છે કે કંઈક ઉપયોગી નીકે તેવી વાતચીત થોડી એક મિનિટો સુધી પણ કરવી હોય તો તે માટે કેટલાયે કલાકો સુધી મુંગી એકાગ્ર અવસ્થામાં રહેવું પડે છે. અને આંતરિક જીવનમાં તેમ જ આધ્યાત્મિક સાધનામાં તો વાણીના ઉપયોગ ઉપર આથી પણ વિશેષ સખત નિયમન રાખવાનું રહે છે. એમાં તો બોલવાનું અનિવાર્ય ન બને ત્યાં સુધી એક પણ શબ્દ બોલાવો ન જોઈએ.

તમારે તમારી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ વિશે કદી પણ વાત ન કરવી જોઈએ એ તો એક જાણીતી હુકીકત જ છે. તમારી અનુભૂતિઓમાંથી તમારામાં એક શક્તિ સંચય થાય છે અને એ શક્તિ તમારી પ્રગતિને વેગ આપવા માટે તમને મળે છે. એ શક્તિને એક જ મિનિટમાં તમારે તમારામાંથી ચાલી જતી જોવી ન હોય તો તમે આ અનુભૂતિની વાત કોઈને કદી ન કરશો. આ નિયમમાં માત્ર પોતાના ગુરુ પરત્વે અપવાદ થઈ શકે. તમને થયેલી અનુભૂતિ એ શું છે યા તો તેનો અર્થ શો છે એ અંગે તમારે ગુરુ પાસેથી કંઈ

ખુલાસો મેળવવો હોય કે કાંઈ સૂચના જોઈતી હોય તો તમે ગુરુને એ વાત કહી શકો છો. આવી વસ્તુઓ તમે ફક્ત ગુરુ પાસે જ કશા જોખમ વિના કહી શકો છો. ગુરુને આ વિષયનું જ્ઞાન હોય છે, અને તે દ્વારા તે તમારી અનુભૂતિમાં આવેલી વસ્તુઓને તમારે માટે નવા આરોહણ માટેનાં પગથિયાં બનાવી આપે છે. આવી શક્તિ માત્ર ગુરુમાં જ હોય છે.

વળી, ગુરુને પોતાને પણ જે અનુભૂતિઓ અંગત પ્રકારની થતી હોય તે પરત્વે પણ આ જ મૌનનો નિયમ લાગુ પડે છે. પ્રકૃતિની અંદર હુરેક વસ્તુ ગતિ કરી રહેલી છે અને જે વસ્તુ આગળની દિશામાં ગતિ નથી કરતી તેની ગતિ પછી ઊલટી દિશામાં પીછેહાઠ રૂપે જ બને છે. ગુરુએ પણ શિષ્યની માફક, પ્રગતિ કરવાની જ રહે છે, બલે પછી એ પ્રગતિ શિષ્યની ભૂમિકા કરતાં જુદી ભૂમિકા ઉપરની હોય. અને એટલે ગુરુને માટે પણ પોતાની અનુભૂતિઓની વાત કરવી લાભદાયક નીવડતી નથી, એ અનુભૂતિને શબ્દોમાં મૂકવા જતાં, તેની પાછળ રહેલી જીવંત શક્તિ ઘણે અંશે લુપ્ત થઈ જાય છે. પરંતુ ગુરુ પોતાની અનુભૂતિઓ વિશે જો શિષ્યોને સમજૂતી આપે તો તેથી તે શિષ્યોની સમજશક્તિને ખૂબ જ વધારી શકે છે અને તેમાંથી શિષ્યોની પ્રગતિ પણ ખૂબ થાય છે. ગુરુ પાસે આમ બે વિકલ્પો રહે છે : પોતાની પ્રગતિ અને શિષ્યની પ્રગતિ. આ બેમાંથી કઈ વસ્તુનો પોતે કેટલો ભોગ આપી શકે છે ને આપવો જોઈએ એ વાત ગુરુએ પોતાના જ્ઞાન દ્વારા નક્કી કરવાની રહે છે. આમાં એ વાત તો ભાગ્યે જ કહેવાની હોય કે ગુરુ પોતાની અનુભૂતિઓનું વાર્ણન આપે તેમાં આત્મશલાઘા કે મિથ્યાભિમાનનું તત્ત્વ તો કદી આવવું જ ન જોઈએ. એવું તત્ત્વ ગુરુને ગુરુ નહિ રહેવા દે, ગુરુ ગુરુ મટીને એક દંબી બની જશો.

અને શિષ્યોને હું આ કહીશા : ‘હુરેક સંજોગોમાં તમારા ગુરુને વફાદાર રહેજો, એ ગુરુ પછી બલે ગમે તેવા હો. એ ગુરુ તમારામાં જેટલે સુધી જવાની શક્તિ હશે ત્યાં સુધી તમને લઈ જશો. અને તમારે સદ્ભાગ્યે જો તમને પ્રભુ પોતે જ ગુરુ તરીકે મજ્યા હુશે તો તો પછી તમારા સાક્ષાત્કારને કશી સીમા જ નહિ રહેશે.’

પણ પરમાત્માને પોતાને પણ, તે પૃથ્વી .પર અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે પ્રગતિનો આ જ નિયમ લાગુ પડે છે, પોતાના આવિર્ભાવના સાધન રૂપે પરમાત્માએ જે શરીર રૂપી વસ્તુ ધારણ કરેલું હોય છે તે પણ એક સતત પ્રગતિમાન અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. વળી આ અવતાર જે નિયમને અનુસરીને

પોતાના વ્યક્તિત્વનો આવિભાગ કરતા હોય છે તે નિયમ પણ એક રીતે પૃથ્વીની પ્રગતિના સર્વસામાન્ય નિયમની સાથે જ સંકળાયેલો હોય છે. આ રીતે જોતાં, પૃથ્વી ઉપર દેહમાં આવીને રહેલા પરમાત્મા પણ, જ્યાં સુધી માણસો પૂર્ણતાને સમજવા માટે તથા સ્વીકારવા માટે તૈયાર ન હોય ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ બની શકતા નથી, હા, એક દિવસ એવો અવશ્ય આવશે કે જ્યારે માનવો, અન્યારે પોતાનાં કામ પ્રભુ પ્રત્યેની ફરજના ભાનમાંથી પ્રેરાઈને કરે છે તેને બદલે, પોતાનાં સર્વ કામ પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમમાંથી જ કરવા લાગશે, અથવા વધારે ચોક્કસ રીતે કહીએ તો માનવની પ્રગતિ તેના અહુંકાર તરફથી તથા વિરોધને દબાવી દઈને નહિ, પરંતુ માનવના સારાયે સ્વરૂપની પ્રભુ પ્રત્યેની પૂર્ણ નિષ્ઠામાંથી જન્મતા આનંદને માર્ગે થતી રહેશે, અહુંકારના વિરોધને દબાવતા રહીને આગળ વધવું એ વસ્તુ ખૂબ જ પ્રયત્ન માર્ગી લે છે અને કદી કદી એમાં ભારે યાતના પણ વેઠવી પડે છે.

આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતાં છેવટે હું તમને આ કહીશ : તમારી વાણી દ્વારા તમારે જો માત્ર સત્યને જ વ્યક્ત કરવું હોય અને તમારી વાણીમાં મંત્રનું બળ મેળવવું હોય તો તમે શું કહેવાના છો તે વિશે આગળથી વિચાર કરવા ના લાગશો, તમારે કહેવામાં કઈ વસ્તુ સારી નીવડશો, કઈ વસ્તુ ખરાબ નીવડશો તેનો આગળથી નિર્ણય ન કરી લેશો, તેની શી અસર થશે તેની પહેલેથી ગણુતરી ન કરશો. તમારા મનને બિલકુલ શાંત કરી દો, તમે એક સાચા વલણામાં સ્થિર થઈ જાઓ, એટલે કે સર્વ જ્ઞાન રૂપ, સર્વ વિદ્યારૂપ, સર્વ ચૈતન્ય રૂપ મહા તત્ત્વ પ્રત્યે તમે એક અસખલિત અભીપ્સામાં સુસ્થિર બની રહો. અને પછી, તમારી અભીપ્સા જો સાચી હશે, એ અભીપ્સા તે તમારે સફળ રીતે, સારી રીતે કામ કરવું છે એ રીતની મહત્વાકંક્ષાને છુપાવા માટેનું માત્ર એક ઢાંકણ જ નહિ હોય, એ અભીપ્સા જો શુદ્ધ હશે, આપોઆપ આવેલી અને સાંઘંત સમગ્ર હશે તો પછી તમારે બોલ્યે જવાનું રહેશે, જે શાબ્દ બોલાવાની જરૂર હશે તે તમારા મુખથી બોલાવા લાગશે, નહિ ઓછા-નહિ વધુ, અને એ શાબ્દોમાં સર્જનનું બળ હશે.

શ્રી માતાજી

(શ્રી માતૃવાણી ગ્રંથ - ૧૨ પૃષ્ઠ ૭૨ થી ૮૧)

પ્રેમની તપસ્યા

સર્વ તપસ્યાઓમાં સૌથી વિશેષ કઠિન તપસ્યા તે લાગણી અને ઉર્ભિની તપસ્યા છે, પ્રેમની તપસ્યા છે.

ખરેખર, માણસને જીવનમાં અન્ય ક્ષેત્રો કરતાં કદાચ લાગણીઓના વિષયમાં જ એવો વિશેષ અનુભવ થાય છે કે પોતે જાણો કે કોઈ એક અનિવાર્ય અપરિહૃર્ય એવા તત્ત્વની સામે આવીને ઊભો છે. માણસમાં જ્યારે લાગણી, ઉર્ભિ, પ્રેમ જગૃત થાય છે ત્યારે તેને લાગે છે કે પોતે વિધિની કોઈ પ્રચંડ ચૂદુમાં પકડાયો છે અને એમાંથી પોતાને માટે કોઈ છટકબારી નથી. પ્રેમ વિશે (અથવા કંઈ નહિ તો માણસો જેને ‘પ્રેમ’ નામથી ઓળખે છે તે વસ્તુ વિશે તો) ખાસ એમ જ માનવામાં આવે છે કે એના જેવી સમર્થ શક્તિ જગતમાં બીજી છે જ નહિ. એના હાથમાં સપડાયા પછી તમારે માટે કોઈ બીજો રસ્તો રહેતો જ નથી. એ મહાતરંગી મન્મથ પોતાને ફાવે તેમ તમારા ઉપર પ્રદૂષાર કરતો રહે છે, અને તમારી ઈચ્છા હોય કે ન હોય પણ તે તમારી પાસે પોતાનું ધાર્યું કરાવે છે. સાચે જ, જગતમાં પ્રેમના નામે માનવે ભયંકરમાં ભયંકર અત્યાચારો કરેલા છે, ભારેમાં ભારે મૂર્ખતાઓ આચયરેલી છે.

અને છતાં માણસે પાછું આ પ્રેમની શક્તિને કાબૂમાં રાખવા માટે, તે શક્તિને હુળવી અને વિનમ્ર બનાવવાની આશાપૂર્વક અનેક નૈતિક તેમ જ સામાજિક નિયમો પણ બનાવેલા છે. પરંતુ આ બાબતમાં બનતું તો એમ જ આવેલું છે કે એ નિયમોનું જેટલું પાલન થાય છે તેના કરતાં તેમનો ભંગ જ વિશેષ થતો રહેલો છે. આ બધા નિયમો પ્રેમની નિર્બધ ગતિ ઉપર જે અંકુશ મૂકવા જાય છે તેને લીધે તે ઊલટી પ્રેમની અંદર રહેલી સ્ફોટક શક્તિ વધતી જ જતી લાગે છે. અને તે વધે જ એ સ્વાભાવિક છે, કેમ કે પ્રેમની વૃત્તિને તમે નિયમો દ્વારા કદી કાબૂમાં લઈ શકવાના નથી. પ્રેમની આ અદ્ભુત વૃત્તિઓને કાબૂમાં લેવાનું કાર્ય તો આ પ્રેમ કરતાં પણ એક વધુ મહાન, વધુ ઉચ્ચ અને વધુ સત્યમય પ્રેમની શક્તિ દ્વારા જ સિદ્ધ થઈ શકે. પ્રેમના ઉપર પ્રેમનું જ શાસન ચાલી શકે છે, અને તે શાસન આ પ્રેમને વધુ જ્ઞાનમય, વધુ વિશાળ કરીને, તેનું રૂપાંતર કરીને જ સ્થાપી શકાય છે. કોઈ પણ વસ્તુ

ઉપર કાબૂ મેળવવો એટલે કે તેની દબાવી યા તો નિર્મળ કરી નાખવી એમ નથી, પરંતુ કોઈ પણ પરમ રસાયન દ્વારા તમારે તેનું એક નવું જ સ્વરૂપ બનાવવાનું રહે છે. અને બીજી કોઈ વસ્તુ કરતાં પ્રેમની બાબતમાં તો આ હુકીકત વધારે લાગુ પડે છે. કેમ કે, જગતમાં કાર્ય કરતી સર્વ શક્તિઓમાં પ્રેમની શક્તિ જ સૌથી વિશેષ સમર્થ, સૌથી વિશેષ અવિરોધ્ય શક્તિ છે. જગતમાં જો પ્રેમ ન હોત તો એ પાછું અચેતનતાના અંધારમાં જ ગરક થઈ ગયું હોત.

બેશક, આ વિશ્વનું સર્જન કરનારી શક્તિ તો ચેતના છે, પરંતુ એ વિશ્વનું ઉદ્ઘારક તત્ત્વ તે પ્રેમ છે. આ પ્રેમ એટલે શું, તેનું લક્ષ્ય એટલે શું, તેની ગતિરીતિ કેવી હોય એની ઝાંખી તો આ પ્રેમતત્ત્વનો સજ્જાનપણે અનુભવ કરવાથી જ થઈ શકે, આ તત્ત્વનું શબ્દોમાં વર્ણન આપવા બેસવું એ તો શબ્દાતીત વસ્તુને મનનાં વસ્તુ પહેરાવવા જેવું થાય. જગતના તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ, મર્મજ્ઞાનીઓ અને ગુણવિદોએ આ વર્ણન આપવાને પ્રયત્નો કરેલા છે, પણ એ પ્રવૃત્તિ બહુ સફળ નીવહેલી નથી, અને આ બધાઓ જેમાં નિષ્ફળ નીવહ્યા છે ત્યાં હું સફળ થઈ શકીશ એવું માનવાની ધૂષ્ટતા હું નહિ કરું. હું માત્ર આ જ્ઞાનીઓ અને પંડિતોએ જે વસ્તુને બહુ સૂક્ષ્મ અને સંકુલ રીતે વર્ણવી છે તેને બને તેટલા સાદા શબ્દોમાં કહેવા માગું છું, આ પ્રેમની એક જીવંત અનુભૂતિ પ્રત્યે લઈ જવા માટે હું આ લખું છું, અને સાવ નાના બાળકને પણ હું આ અનુભૂતિમાં લઈ જવા ઈચ્છું છું.

પ્રેમ એના મૂળ સ્વરૂપે એક તાદાત્મ્યનો આનંદ છે. એ પ્રેમની પરમ અભિવ્યક્તિ મિલનના મહા આનંદ રૂપે થાય છે. આ મિલન અને તાદાત્મ્યની બે અવસ્થાઓની વર્ચ્યે વિશ્વમાં થતા પ્રેમના સર્વ પ્રકારના આવિભાવો આવી રહેલા છે.

પોતાના વિશ્વરૂપ આવિભાવના આરંભમાં પ્રેમ તેના મૂળ વિશુદ્ધ સ્વરૂપે બે પ્રકારની ગતિઓનો બનેલો હોય છે. આ બે એકબીજાની પૂરક એવી ગતિઓ પ્રેમની પ્રેરણાના સામસામેના છેડાઓથી શરૂ થઈને એકબીજા સાથેના સંપૂર્ણ મિલન તરફ જવા લાગે છે. આ પ્રેમની પ્રેરણા તેના એક છેડા ઉપર પૂર્ણ આત્મસર્પણાની એક ક્ષુધાનું રૂપ લે છે. વ્યક્તિની ચેતના તેના આદિ મૂળ તત્ત્વમાંથી જ્યારે છૂટી પડી ગઈ, અને અચેતન રૂપની બની ગઈ ત્યારે વ્યક્તિની ચેતનામાં એક મોટી ખાઈ રચાઈ ગઈ. આ ખાઈના ઉપર પુલ બાંધવાનું કાર્ય કેવળ પ્રેમ જ કરી શકે તેમ છે.

જગતનું સર્જન થતાં પરમાત્માએ પોતાના અંશોને પોતામાંથી અવકાશમાં વહેતા મૂકેલા, એ બધા અંશોને સર્જયેલા જગતનો વિનાશ થવા દીધા સિવાય પાછા તેના મૂળ સ્થાનમાં લઈ આવવાના હતા, આ કાર્ય કરી શકે તેવી પરમ શક્તિ માત્ર પ્રેમમાં જ હતી, અને તેથી જગતમાં પ્રેમે પોતાનો આવિભાવ કર્યો.

વિશ્વના અંધકાર અને અચેતનતા ઉપર આ પ્રેમ ધૂમી રહેલો છે, અગાધ રાત્રિના હૃદયમાં એણે પોતાની જાતને અણુ અણુ કરીને વિભેરી નાખેલી છે. અને તે વખતથી પછી જગતમાં જાગૃતિ આવેલ છે. ઊર્ધ્વ આરોહણ શરૂ થયેલું છે, જડતત્ત્વ ધીરે ધીરે બંધાવા લાગ્યું છે અને તેની અનંતવિધ પ્રગતિનાં મંડાણ થયાં છે. જુઓને, આ સ્થૂલ તેમ જ ગ્રાણમય પ્રકૃતિના સર્વ આવેગોની પાછળ આ પ્રેમનું તત્ત્વ જ, એક સખલનશીલ તેમ જ અજ્ઞાનમય સ્વરૂપે રહીને, શું હરેક કિયાને તથા હરેક સમૂહરચનાને વેગ આપી રહેલું નથી? વનસ્પતિ જગતમાં તો આ વસ્તુએ તહેન દેખી શકાય તેવું રૂપ લીધેલું છે. છોડવામાં અને વૃક્ષમાં આ પ્રેમતત્ત્વે વધુ પ્રકાશ, વધુ હવા અને વધુ સ્થળ મેળવીને વિકાસ પામવાની એક આવશ્યકતાનું રૂપ લીધું છે, પુષ્પમાં તે એ પ્રેમપૂર્વક પ્રકુલ્લન પામીને સૌન્દર્ય અને સુગાનધના એક ઉપહાર રૂપે બની રહેલો છે. પશુઓમાં પણ તે તેમની ક્ષુધા અને તરસની પાછળ રહેલો છે. અન્ય વસ્તુઓને આત્મસાત્ત કરવી, પોતાનો વિસ્તાર કરવો, વંશવૃદ્ધિ કરવી એ રીતની પશુઓમાં રહેલી જરૂરિયાતની પાછળ, અર્થાત્, તેમની હરેક પ્રકારની સચેતન યા અચેતન ઈરછાની પાછળ એ જ પ્રેમતત્ત્વ રહેલું છે એમ નથી લાગતું? એથી ઉપરની કક્ષાઓનાં ગ્રાણીમાં જોઈશું તો ત્યાં માદા પોતાનું બલિદાન દઈને પોતાના સંતાનને જે ભક્તિભાવથી ઉછેરે છે તેની પાછળ પણ આ જ તત્ત્વ રહેલું છે. અને આમાંથી હવે માનવની દુનિયામાં આવતાં પ્રેમનો વિશેષ સ્પષ્ટ પ્રાદુર્ભાવ જોવા મળે છે. માનવમાં મનની સ્થાપના થયેલી હોવાને લીધે તેનામાં આ પ્રેમતત્ત્વનો સુયોગ તેનું ઉચ્ચયમાં ઉચ્ચ રૂપ ધારણ કરે છે, કેમ કે અહીં માનવમાં તે હવે એક સભાન રીતની તથા જ્ઞાનપૂર્વકની કિયા બની રહે છે. ખરી વસ્તુ તો એ છે કે પૃથ્વીનો વિકાસ અમુક જરૂરી કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી પ્રકૃતિએ તરત જ પ્રેમના આ મહા સમર્થ તત્ત્વને વંશવર્ધનની કિયા સાથે જોડી આપ્યું છે, તેની સાથે મિશ્રિત કરી આપ્યું છે અને એ રીતે પોતાની સર્જક પ્રવૃત્તિની સેવામાં તેને જોડી દીધું છે. પ્રેમ અને વંશવૃદ્ધિ, એ બે વસ્તુઓ જગતમાં એટલી બધી તો

ગાઢ અને નિકટની બની ગયેલી છે કે એ બેને છૂટાં પાડી શકે તેમ જ તેમનો અલગ અનુભવ કરી શકે એવી પ્રકાશમય ચેતના હજી બહુ વિરલ માણસોમાં જ આવેલી છે. અને આમ આ પ્રેમતત્વ જગતમાં હરેક પ્રકારની અધોગતિ ભોગવી રહેલું છે, નીચે સરતાં તે ડેઠ પણ કોટિ બની ગયેલું છે.

અને પ્રેમતત્વનું આ અધઃપતન થયું તે જ ક્ષણે પ્રકૃતિએ પાછો પોતાના આદિમ અદ્વૈતની જગતમાં ફરીથી સ્થાપના કરવા માટેનો સંકલ્પ આદરેલો છે. આ વસ્તુ પ્રકૃતિનાં કાર્યોમાંથી આપણે સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ છીએ. કુદરત માનવ જ્ઞાતિમાં જીવનની અનેક અવસ્થાઓનું અને કક્ષાઓનું સર્જન કરતી કરતી વધુ ને વધુ સંકુલતાવાળાં, તેમ જ વધુ ને વધુ સંખ્યામાં જૂથો રચવા લાગે છે. પ્રથમ તો તે આ પ્રેમની શક્તિને પ્રયોજ્ઞને બે માનવોને ભેગાં કરે છે. એમાંથી માનવયુગન રચાય છે, કુટુંબના ઉદ્ભવનો પાયો નંખાય છે. આ રીતે કુદરત વ્યક્તિના અહંકારને એક જોડિયા અહંકાર રૂપે વ્યક્તિગત અહંકારની સાંકડી સીમાઓને ભેદી આપે છે. એમાં પછી બાળકનું આગમન થતાં એક વધુ સંકુલ પ્રકારનો એકમ, કુટુંબની રચના ઊભી થાય છે. વખત જતાં આ કુટુંબો વચ્ચે વિવિધ પ્રકારના સંબંધો રચાતા ગયા, વ્યક્તિઓ વચ્ચે વિનિમય થવા લાગ્યો, લોહીનાં મિશ્રણ બનવા લાગ્યાં અને તેમાંથી વધુ વિશાળ જૂથ રચાવા લાગ્યાં. કુટુંબમાંથી ટોળીઓ રચાઈ, જ્ઞાતિઓ બની, જ્ઞાતિઓ અને વર્ગો ઊભા થયા અને આખરે તેમાંથી રાષ્ટ્ર સરજાયું. આ બધા સમૂહોના સર્જનનું કાર્ય જગતના જુદા જુદા ભાગોમાં એકસાથે ચાલી રહેલું હતું. એ સમૂહોમાંથી આજે જગતની વિવિધ જ્ઞાતિઓ રચાઈ છે. આ જ્ઞાતિઓને પણ કુદરત કરે કરી દેશો. કેમ કે, કુદરત તો આખીએ માનવજ્ઞાતિની એકતા નિપાણવવા માટે પ્રયત્ન કરી રહેલી છે અને તે માટે તે ડેઠ સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપર એક સાચો પાયો બાંધી રહેલી છે.

માનવજ્ઞાતિના મોટા ભાગને તો આ બધું જીવનમાં એક અક્ષમાતની લીલા જેવું લાગે છે. પરંતુ તેઓ એ વસ્તુ જોઈ શકતા નથી કે આ બધાની પાછળ એક વિશ્વયોજના કામ કરી રહેલી છે. જગતમાં જેમ જેમ પરિસ્થિતિ સરજાતી જાય છે તેમ તેમ લોકો પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે તેનો વતીઓછી સરળતાથી સ્વીકાર કરતા રહે છે. જગતમાં કેટલાક માણસો આ વિકસતી જતી પરિસ્થિતિથી પૂર્ણ સંતુષ્ટ રહેનાર હોય છે, તો કેટલાક અસંતુષ્ટ પણ રહે છે.

આ સંતુષ્ટ રહેનાર માણસોમાં અમુક વર્ગ એવો હોય છે કે જેને

પ્રકૃતિની ગતિ સાથે હમેશાં મેળ જ રહેતો હોય છે. આ છે જગતના આશાવાદી લોકો. એમને જગતમાં અનિષ્ટ કે ઉદ્ઘેગારક તત્ત્વો સામે ફરિયાદ નથી હોતી. તેઓ કહે છે કે જગતમાં રાત્રિ ભલે રહી, એને લીધે દિવસના પ્રકાશનું મૂલ્ય વધુ સમજાય છે, જગતમાં પડછાયા છે એને લીધે જ રંગોની ચમક વધુ ભીલે છે, જગતમાં દુઃખ છે તેથી જ આનંદની તીવ્રતા વધારે અનુભવી શકાય છે. દર્દને લીધે જ સુખની મોહકતા વધુ સમજાય છે, રોગને લીધે જ આરોગ્યની મહત્વા પૂરી સમજાય છે. કેટલાકને તો મેં એમ પણ કહેતા સાંભળ્યા છે કે તેમને શત્રુઓ છે માટે આનંદ થાય છે. કેમ કે, શત્રુઓને લીધે મિત્રોનું મૂલ્ય બરાબર સમજાય છે. આવા લોકોને માટે જાતીય આનંદ એ જીવનનો એક અતિ મધુર રસ બની રહે છે, ઉત્તમ ભોજન એ તો જીવનની એક અનેરી લહાણ અને તેથી અનિવાર્ય આવશ્યકતા બની રહે છે. અને માણસે જન્મ લીધો છે પછી તેનું મૃત્યુ થાય એ તો એમને કુદરતનો સ્વાભાવિક કમ જ લાગે છે એટલું જ નહિ, મૃત્યુને તેઓ વધાવી પણ લે છે. કેમ કે, આ મૃત્યુ તો એક મોટો મુક્તિદાતા છે. જીવની યાત્રા જો વધુ પડતી લંબાઈ જાય તો તે કંટાળાજનક પણ બની જાય છે. અને મૃત્યુ આવીને એનો વેળાસર અંત લાવી આપે એથી વધારે આનંદજનક ઘટના કઈ કહેવાય !

અર્થાત્, આ માનવીને માટે જીવન છે તેવું જ બરાબર છે. જીવન પાછળ કોઈ કારણ હોઈ શકે કે નહિ, તેનો કોઈ હેતુ હોઈ શકે કે નહિ, તે જ્ઞાનવાની તેમને લેશ પણ ઉત્કંઠા નથી હોતી. બીજાઓનાં દુઃખોથી તેમને લેશ પણ વ્યથા થતી નથી. જીવનમાં પ્રગતિ કરવાની તેમને કશીયે જરૂર જણાતી નથી.

આવા માણસોનું પરિવર્તન કરવા તમારે કદી પ્રયત્ન ન કરવો. એમ કરવા જશો તો તમે ભારે ભૂલ કરી બેસશો. આવા લોકો એ કદીક અક્ષમાત તમારી વાત સાંભળશે તો તેઓ એક નવી સમતુલામાં પહોંચ્યા પહેલાં જ પોતાની ચાલુ સમતુલાને ખોઈ બેસશે. આ માણસો આંતરિક જીવન માટે હજી તૈયાર નથી હોતા, પણ તેમના ઉપર કુદરતની રહેમ હોય છે. કુદરત સાથે તેઓ ખૂબ જ ગાઢ મેળમાં હોય છે અને તેમની આ સિદ્ધિને તમારે નિરર્થક રીતે હચ્ચમચ્ચાવવી ન જોઈએ.

એક બીજા પ્રકારના લોકો પણ સંતુષ્ટ જીવન ગાળતા હોય છે, પરંતુ તેમનો સંતોષ જરા ઓછી માત્રામાં, તેમ જ ઓછો ચિરંજીવી હોય છે. આ

લોકોનું સંતોષનું મૂળ પ્રેમના જાહુમાં રહેલું છે. માણસ જ્યારે પોતાના અહંકારના કેદખાનાની સાંકડી દીવાલોને ભેદીને બહાર નીકળે છે, પોતાના સર્મર્પણ દ્વારા તે જ્યારે એક મુક્ત હવામાં ઊંચે ચડવા લાગે છે ત્યારે, એ સર્મર્પણ ભલે પછી બીજી વ્યક્તિ માટે હોય, કુંઠંબ ખાતર હોય, દેશને ખાતર કે પોતાના ધર્મને ખાતર હોય, પણ તે દ્વારા તે એક આત્મવિસમરણ અનુભવવા લાગે છે અને એવા આત્મ-વિસ્તરણમાં તેને પ્રેમના અદ્ભુત આનંદની એક પૂર્વજાંખી થાય છે. આવા આનંદાનુભવથી તેને એમ લાગે છે કે તેને પ્રભુનો સંપર્ક પ્રાપ્ત થયો છે પરંતુ આ સંપર્ક મોટે ભાગે ક્ષણિક પ્રકારનો જ છે, કારણ કે, આ દિવ્ય પ્રેમ માનવની અંદર ઉત્તરે છે ત્યારે તરત જ તે માનવના અહંકારની નિઝન કોટિની કિયાઓ સાથે ભેળસેળ થઈ જાય છે. એ અહંકાર આ પ્રેમને મહિન કરી મૂકે છે, એ પ્રેમની વિશુદ્ધિમાં રહેલી તમામ શક્તિને હરી લે છે. પરંતુ ધારો કે આ પ્રેમ તેના વિશુદ્ધ સ્વરૂપે માનવમાં ટકી શકે તેમ હોય તોપણ તેટલા માત્રથી દિવ્ય ચેતના સાથેનો સંપર્ક હમેશાં ટકી રહી શકતો નથી. કારણ પ્રેમ એ તો પ્રભુનાં અનેક સ્વરૂપોમાંનું માત્ર એક સ્વરૂપ છે. અને પ્રભુનાં બીજાં સ્વરૂપોની પૃથ્વી ઉપર વિકૃતિઓ થયેલી છે તેવી જ વિકૃતિઓ પ્રેમની પણ થયેલી છે.

આમ છતાં કુદરતના ચાલુ રાહને અનુસરતા સામાન્ય માનવને માટે આ બધા અનુભવો ખરેખર સારા અને હિતકારક છે. પરંતુ કુદરત ભાવિની એકતાની દિશામાં બહુ અસ્થિર વેગે ગતિ કરતી રહે છે. અને જગતમાં જે લોકો આ એકતા તરફની ગતિને વેગવાન થયેલી જોવા માગતા હોય છે તેમને આ અનુભવો પૂરતો સંતોષ આપી શકતા નથી. એ લોકોનું અંતઃકરણ કુદરતના આ ચાલુ રાહથી કોઈ જુદો માર્ગ લેવાને, એક વધારે સીધો અને વધારે ઝડપી, કોઈ અસાધારણ માર્ગ લેવાને જંખતું હોય છે. એવો કોઈ માર્ગ લઈ તેઓ માનવની સામાન્ય પ્રકૃતિમાંથી, અને એ પ્રકૃતિની અંતહીન યાત્રામાંથી મુક્ત થઈ જવાની ભાવના સેવતા હોય છે. એ અસાધારણ માર્ગ તેમને એક એવી આદ્યાત્મિક પ્રગતિમાં મૂકી આપે છે કે જે દ્વારા તેઓ વધુમાં વધુ ઝડપે નવી માનવજીતિનું જગતમાં સર્જન કરી શકશે અને એ માનવજીતિ પૃથ્વી ઉપર અતિમનસના સત્યને આવિર્ભાવ આપશે. આવા અસામાન્ય આત્માઓએ માનવ માનવની વચ્ચે જોવામાં આવે છે તેવા હરેક પ્રકારના પ્રેમને વિસર્જ દેવાનો રહે છે, કારણ, આ પ્રેમ ભલે ગમે તેટલો સુંદર અને વિશુદ્ધ હોય તોપણ તે માનવ આત્માના પ્રભુ સાથેના સંબંધમાં એક વિચ્છેદ ઊભો કરે

છે, પ્રભુ સાથેના સીધા સંબંધને તે કાપી નાંબે છે.

તમને પ્રભુના પ્રેમનો અનુભવ થશે તો તરત જ જણાઈ આવશે કે તે સિવાયના બીજા સર્વ પ્રેમમાં કેવું તો અજ્ઞાન રહેલું હોય છે. તમે જોશો કે આ બીજા પ્રેમમાં લઘુતા, અહંકાર અને અંધકારનું કેવું તો મિશ્રણ હોય છે. એ પ્રેમ એક સોઢા જેવો હોય છે, એમાં પોતાની જતને વધુ ઉત્તમ તરીકે ઠસાવવા માટેની, પોતાનો અધિકાર જમાવવા માટેની સતત બેંચતાણ રવા કરે છે. તમે જોશો કે સારામાં સારા માણસોના પ્રેમમાં પણ ગેરસમજૂતીઓ અને આળાઈ રહેલી હોય છે, તકરારો અને શંકાઓ ભરેલી હોય છે.

વળી એ પણ બહુ જાણીતી હુકીકત છે કે તમે જેને ચાહતા હો છો તેના જેવા જ તમે બની રહો છો. એટલે તમારે જો પ્રભુના જેવા બનવું દર્શાવે તો તો પછી કેવળ પ્રભુ ઉપર જ તમારે પ્રેમ કરવાનો રહે છે. જે લોકોને પ્રભુ સાથેના પ્રેમાનુભવનો પરમ આનંદ અનુભવવા મળેલો હોય છે તેઓ જ માત્ર જાણી શકે છે કે પ્રેમની સરખામણીમાં બીજા બધા પ્રેમ કેવા તો શુષ્ણ હોય છે. કેવા તો નિસ્તેજ અને દુર્બળ હોય છે. આવો પરમ આનંદમય પ્રભુપ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમારે કઠણમાં કઠણ સાધના કરવી પડે તોપણ તમે જોશો કે એ સાધના એ તમને પ્રભુપ્રેમમાં લઈ જરો તો તે જરાકે કઠણ નહિ લાગે, લાંબી કે કઠોર નહિ લાગે, એ પ્રેમાનુભવ એક એવી તો અનન્ય વસ્તુ છે કે જેને તમે ભાગ્યે જ શબ્દ દ્વારા વર્ણાવી શકો.

પ્રભુ-પ્રેમની આ અદ્ભુત અવસ્થાને આપાણે પૃથ્વી ઉપર સિદ્ધ કરવા માગીએ છીએ, આ મહા પ્રેમ જ જગતની કાયાપલટ કરી આપશે અને પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્યને જગત પોતામાં ધારણ કરી શકે તેવી પાત્રતા તેમાં સરળ આપશે. જગત પ્રભુ માટે આવું એક સુપાત્ર નિવાસસ્થાન બનશે ત્યારે પ્રેમ તેના શુદ્ધ અને સત્ય સ્વરૂપે પૃથ્વી ઉપર એક શરીરની અંદર સાકાર બનશે. એ શરીર એવું હશે કે જે આ પ્રેમના ઉપર એક ડાંકણ કે બુરખા તરીકેનું કામ નહિ કરતું હોય, પરમાત્માએ પોતાના પરમ પ્રેમ દ્વારા માનવની સાધનાને વિશેષ સરળ કરવાનો અનેક વાર પ્રયત્ન કરેલો છે, એ પ્રેમ દ્વારા માનવ અને પોતાની વચ્ચેના સંબંધને એક વધુ ગાઢ નિકટતામાં મૂકી આપવાનો, એ નિકટતાને વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય તેવી કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. અને આ માટે તેમણે માનવના જેવા જ દેખાવવાળું સ્થૂલ શરીર ધારણ કરેલું છે. પરંતુ જડ તત્ત્વના સ્થૂલ આકારમાં નિબદ્ધ થવાને પરિણામે હમેશાં એમ જ બનતું આવેલું છે કે પ્રભુ પોતાના મૂળ સ્વરૂપને તેના વિશુદ્ધ

રૂપે કદી રજુ કરી શકેલા નથી, આવા દેહમાં એ મૂળ સ્વરૂપ એક વિકૃત રૂપે જ વ્યક્ત થઈ શકેલું છે. માણસો જ્યારે પોતાની ચેતનામાં તેમ જ શરીરમાં કોઈ એક અનિવાર્ય એવી પ્રગતિ સિદ્ધ કરશે ત્યારે જ પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપને તેના પૂર વૈભવમાં આવિભાવ આપી શકશે. માનવમાં એક એવું તો હલકટ અભિમાન છે, એક એવી તો મૂર્ખ દાંબિકતા છે કે પ્રભુનો પરમ દિવ્ય પ્રેમ જ્યારે માનવના આકારમાં પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેને તે એક દુર્ભળતાની, પરાધીનતાની અને અપૂર્ણતાની નિશાની ગણી લે છે.

અને છતાં માણસ એ વાત ક્યારથીએ જાણે છે કે આ જગતની પીડાનો અંત લાવી શકે તેવી વસ્તુ તો એક પ્રેમ જ છે. બેશક, આ જ્ઞાન શરૂ શરૂમાં માણસને બહુ સ્પષ્ટ નથી હોતું પણ માણસ જેમ જેમ પૂર્ણતા પ્રત્યે આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ આ વસ્તુ તેને વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ થતી જાય છે. માણસ જાણે છે કે પ્રેમના મૂળ તત્ત્વમાં રહેલો વાચાતીત આનંદ જ વિશ્વમાંથી વિરહની સળગતી વ્યથાને સંદર દૂર કરી શકશે. આ જગત શા માટે અસ્તિત્વમાં આવ્યું, એની અંતિમ સાર્થકતા શામાં છે એનો જવાબ માણસને પ્રભુ સાથેના પરમ મિલનના આનંદમાં જ માત્ર મળી શકશે.

એટલે આપણો ભલે ગમે તેટલો પુરુષાર્થ ખેડવો પડે, ગમે તેટલી કઠોર તપસ્યા કરવી પડે પણ તે દ્વારા જો આપણા શરીર-તત્ત્વને આપણે પ્રકાશમય કરી શકીશું, તેને વિશુદ્ધ, સંપૂર્ણ અને એક એવા નવા જ સ્વરૂપવાળું બનાવી શકીશું તો એ સારોયે પુરુષાર્થ અને તપાસ્યા પૂરેપૂરાં સાર્થક ગણાશે. આપણું શરીર તત્ત્વ આવી નવીન અવસ્થા પ્રાપ્ત કરશે તે પછી પરમાત્મા તેની અંદર આવીને બાબ્ય આકાર ધારણા કરશે, અને ત્યારે એ આકાર પરમાત્માને ઢાંકી રાખનાર એક આચછાદન રૂપ નહિ રહેશે. એવા શરીર દ્વારા પેલું અદ્ભુત પ્રેમતત્ત્વ જીવનને એક મધુર આનંદના સ્વર્ગ રૂપે પલટી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર એ દિવ્ય પ્રેમ પોતાની જાતને સંપૂર્ણ મુક્ત ભાવે વ્યક્ત કરી શકશે.

તમે કહેશો કે આ તો અંતિમ લક્ષ્યની વાત થઈ, આ તો સાધનાની છેવટની સિદ્ધ છે, અંતિમ વિજય છે. પણ એ સિદ્ધ સુધી પહોંચવા માટે અમારે શું કરવાનું રહે છે? એ વિજય મેળવવાને અમારે કેવો માર્ગ લેવો જોઈએ, એની સાધનાનાં પહેલાં પગથિયાં કયાં છે?

આના જવાબમાં આપણે પહેલી વસ્તુ તો એ સ્મરણમાં રાખીએ કે આપણે આપણા પ્રેમની સારીયે ગતિને એકમાત્ર પ્રભુ સાથેના અંગત સંબંધની

દિશામાં જ વાળવાનો નિશ્ચય કરેલો છે. એટલે અન્ય માણસો સાથેના આપણા સંબંધમાં આપણે એક ખરેખર સાચી, નિરહંકારી, અવિકારી અને સ્થિર પ્રકારની શુભેચ્છા અને માયાળુતા ધારણ કરીશું. માનવો પ્રત્યેના આ ભાવના બદલામાં આપણે કોઈ પ્રત્યુત્તરની, કૃતજ્ઞતાની કે તેના સ્વીકાર સરખાની પણ આશા રાખીશું નહિ. તમારી સાથે અન્ય લોકો ભલે ગમે તેવું વર્તન રાખે પણ તમે તમારામાં તિરસ્કારની એક નાનકડી લહેર પણ ઊભી ન થવા દેશો. તમે તો કેવળ પરમાત્મા પ્રત્યેના અમિત્ર આનંદમાં જ સ્થિર રહેજો. જગતના માણસો તમને સમજતા ન હોય, તમારા તરફ શુભેચ્છા ન રાખતા હોય તેવે પ્રસંગે તમારું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું, તમારો બચાવ કેવી રીતે કરવો એનો નિર્ણય તમે માત્ર પ્રભુના હાથમાં જ સૌંપી દેજો.

જીવનમાં તમારે જે કાંઈ આનંદ જોઈએ, સુખ જોઈએ એ તમારે કેવળ પ્રભુ પાસેથી જ મેળવવાનાં છે, તમારે કાંઈ સહાય જોઈએ, કોઈ આધાર જોઈએ ત્યારે તે માટે કેવળ પ્રભુની ઉપર જ નજર માંડજો અને તે તમને ત્યાંથી જ મળી રહેશે. તમારાં તમામ દુઃખોમાં પ્રભુ તમને દિલાસો દેશો, તમારી સાધનામાં તમને તે માર્ગ બતાવશો, તમારી યાત્રામાં તમે ગબડી પડશો તો તમને તે ઉપાડી લેશો, તમે જો કદી મૂર્ખિત થઈ જશો, થાકી જશો, તો પોતાના સશક્ત પ્રેમ-બાહુમાં એ તમને ઉપાડી લેશો અને પોતાની મધુરતાના આશાસનથી તમને વીંટાળી લેશો.

અહીં કદાચ નાનકડી ગેરસમજ ઊભી થાય તેમ છે તો તેનો પણ જરા ખુલાસો કરી લઈશ. પ્રભુ વિશે બોલતી વેળાએ હું નરજાતિનો શબ્દ વાપરું છું તે તો મારે જે ભાષા વાપરવી પડે છે તેની મર્યાદાને કારણે બને છે. પરંતુ જે તત્ત્વને હું પ્રેમ તરીકે વર્ણાવું છું તે ખરું જોતાં તો નર કે નારીના તમામ બેદોથી પર છે. એ તત્ત્વ જ્યારે માનવનું શરીર ધારણ કરે છે ત્યારે તે પોતાના કાર્યની આવશ્યકતા મુજબ નર કે નારીનો દેહ લે છે.

તો ટૂંકમાં, લાગણીની તપસ્યા એટલે લાગણીમાંથી જન્મતી હુરેક આસક્તિનો ત્યાગ. એ લાગણી ભલે ગમે તે પ્રકારની હો, એ કોઈ વ્યક્તિ માટેની હો, દેશ માટેની કે બીજી કોઈ વસ્તુ પ્રત્યેની હો, એ સર્વનો ત્યાગ કરીને તમારે પરમાત્માના દિવ્ય સત્ય પ્રત્યેની આસક્તિમાં જ તમારી જાતને પૂર્ણ ભાવે એકાગ્ર કરી દેવી જોઈએ. આ એકાગ્રતાને પરિણામે તમને પરમાત્મા સાથે એક પૂર્ણ તાદાત્મ્ય પ્રાપ્ત થશે અને તમે પૃથ્વી ઉપર અતિમનુસના સાક્ષાત્કાર માટેનું કરણ બની શકશો.

આવી સાધનામાંથી સ્વાભાવિક રીતે જ આપણાને ચાર મુક્તિઓ મળશે. એ મુક્તિઓ આપણાને થયેલા સાક્ષાત્કારનાં મૂર્ત સ્વરૂપો જેવી હશે. આપણાને લાગણીઓની મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તેની સાથે સાથે જ, અતિમનસ એકતાનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થતાં તેના પરિણામ રૂપે આપણાને દુઃખ માત્રમાંથી પણ મુક્તિ મળશે. મનની મુક્તિ એટલે કે અજ્ઞાનમાંથી મળેલી મુક્તિ. આપણામાં પ્રકાશનું મન ડિંવા જ્ઞાનમય ચેતના સ્થાપિત કરી આપશે, અને એ ચેતના શબ્દના સર્જક સ્વરૂપે વ્યક્ત થશે.

પ્રાણની મુક્તિ એટલે કે કામનામાંથી મળેલી મુક્તિ, વ્યક્તિના સંકલ્પમાં એક નવી શક્તિ લાવી આપે છે કે જે દ્વારા તમને પરમાત્માના દિવ્ય સંકલ્પ સાથે સંપૂર્ણ રીતે અને અજ્ઞાન રીતે તાદાત્મ્ય પામવાની શક્તિ મળી આવે છે, અને તેમાંથી તમને શાંતિ અને સ્વસ્થતા, તેમ જ તેના પરિણામ રૂપે મળી આવતી શક્તિ પણ મળી આવે છે.

અને છેવટે, આ બધી સિદ્ધિઓના શિખર જેવી શરીરની મુક્તિ આવે છે. આ મુક્તિ એટલે કે સ્થૂલ જગતના કાર્યકરણના નિયમમાંથી મુક્તિ. હવે તમને તમારી જાત ઉપર સંપૂર્ણ કાબૂ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. હવે તમે તમારી પાસે અવચેતના તથા અર્ધચેતનામાંથી આવતાં પ્રેરણો દ્વારા કામ કરાવતી, તેમ જ સામાન્ય જીવનની ધરડમાં તમને પૂરી રાખતી પ્રકૃતિના નિયમોના દાસ નથી રહેતા. આ રીતની મુક્તિ પ્રાપ્ત થતાં તમારે જે માર્ગ લેવો હશે તેનો નિર્ણય તમે પૂરા જ્ઞાનપૂર્વક કરી શકશો, તમારે સિદ્ધ કરવાની વસ્તુની તમે પસંદગી કરી શકશો, હુરેક પ્રકારની અંધ નિયતિમાંથી તમે તમારી જાતને મુક્ત કરી લઈ શકશો અને તમારા જીવનમાં એક ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાનને, ઉત્તમોત્તમ સંકલ્પને, અતિમનસ ચેતનાને કાર્ય કરવા દઈ શકશો. એ સિવાયની બીજી કોઈ પણ વસ્તુને તમે તમારા જીવનમાર્ગમાં ફરકવા દેશો નહિએ.

શ્રી માતાજી

(શ્રી માતૃવાણી ગ્રંથ - ૧૨ પૃષ્ઠ ૮૮ થી ૯૧)

પ્રકરણ છું

મનુષ્ય અને જીવન-સંગ્રામ

(જાન્યુઆરીના અંક થી ચાલુ)

એવી પ્રજાકીય સ્વાર્થોની બાંધછોડની કોઈ યોજના અમલમાં આવે તો યુદ્ધનાં સૌથી ખરાબ સ્વરૂપો વારેવારે પ્રગટ ન થાય, અથવા તો ઓછામાં ઓછાં પ્રગટે, એટલી જ સંભાવના આપણે સાધી શક્યા છીએ. અને વિશ્વશાંતિની સ્થાપના પ્રત્યે એ નાનું સરખું પગલું ભરવા માટે, પોતાની પ્રકૃતિના અત્યારના બંધારણને લઈને, માનવજાતિને ઈતિહાસમાં અદ્વિતીય એવા ઘોર વિનાશકારી, રાક્ષસી યુદ્ધનો પ્રયોગ કરવાની ફરજ પડી છે. જગદ્વ્યાપી એક યુદ્ધ, પ્રજા-પ્રજાઓ વચ્ચે વેરઝેરથી ઊભરાતું યુદ્ધ, એ આધુનિક માનવે શોધી કઢેલો વિશ્વશાંતિનું સ્થાપન કરવા માટેનો સીધેસીધો માર્ગ અને વિજયી ઉપાય છે ! માનવના રાષ્ટ્રીય સ્વાર્થોની બાંધછોડ કરનાર યોજનાનું બંધારણ પણ શેના ઉપર રચાયેલું છે ? માનવની પ્રકૃતિમાં થયેલા કોઈ સમૂહા આંતર પરિવર્તન ઉપર નહિ, પરંતુ એની બુદ્ધિના વિચારો, આર્થિક સગવડો, લડાઈમાં જીવનના પ્રચંડ વિનાશ થવાને પરિણામે જાગેલી પ્રાણની અને લાગણીઓની ધૂળા ઉપર લડાઈની ભયંકરતાઓ, અને અગવડોના અનુભવ ઉપર, રાજકીય પક્ષોની પરસ્પર બાંધછોડ ઉપર એની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આમ હોવાથી એનો પાયો અતિ દૂઢ છે તથા એનું આયુષ્ય ધણું લાંબું છે એવી ખાતરી આપણાને પડતી નથી. એક દિવસ આવશે, આપણે એમ પણ કહીશું કે એવો દિવસ નક્કી આવવો જોઈએ જ્યારે માનવ આધ્યાત્મિક, નૈતિક અને સામાજિક વૃદ્ધિએ વિશ્વશાંતિને માટે લાયક થશે; પરંતુ તે સમય આવે ત્યાં સુધી તો સંગ્રામનું તત્ત્વ અને યોગ્ય તરીકે માનવની પ્રકૃતિનો અને તેના ધર્મનો આપણો સ્વીકાર કરવાનો છે, અને વ્યવહારું મીમાંસા અને ધર્મ વડે તેની સમજૂતી આપવાની છે. દૂરના ભાવિમાં જીવન કેવું થવાનું છે કે થશે તે નહિ, પરંતુ અત્યારે તે જેવું છે તેવું જીવન ગીતા સ્વીકારે છે, અને પ્રશ્ન કરે છે : માનવની સામાન્ય પ્રવૃત્તિના જ એક અંશ રૂપ આ કાર્યનો અર્થત્ત યોગ્યાના ધર્મનો આધ્યાત્મિક જીવન સાથે મેળ કેવી રીતે

મેળવી શકાય તેમ છે ?

આમ ગીતા એક યોગ્યાને, કર્મમાં પ્રવત્તિ થયેલા એક કર્મવીરને સંબોધાયેલી છે. એટલે કે જીવનમાં યુદ્ધ કરવું અને રક્ષા કરવી એ એની ફરજ રહેલી છે. યુદ્ધ કરવાની ફરજ, રાજ્ય કરવાના એક અંગ તરીકે, ક્ષત્રિયના ઉપર આવી પડે છે; કારણ કે પ્રાચીન કાળમાં ક્ષત્રિય સિવાયના બીજા વર્ગને પોતાનું રક્ષણ કરવાની ફરજમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવતા હતા. એવા લોકો પોતાનું રક્ષણ કરવાને અશક્ત હોય છે. એવા લોકોનું બળવાન અને જુદ્ધમી લોકોથી રક્ષણ કરવું એ ક્ષત્રિયની ફરજ છે. વળી જેમ નિર્બળ અને પીડિત લોકોનું રક્ષણ કરવું એ ક્ષત્રિયની ફરજ છે તેમ ધર્મનાં અને ન્યાયનાં ધોરણોને સાચવવાં એ પણ ક્ષત્રિયની ફરજ ગણ્યાતી. એટલે એવાં ધર્મ અને ન્યાયનાં ધોરણોને ભાતર પણ ક્ષત્રિયને યુદ્ધ કરવું પડતું. હિંદુમાં ક્ષત્રિયનો જે આદર્શ સ્વીકારાયો છે તેમાં આ બધા વિચારોને, એટલે કે સામાજિક અને વ્યવહારુલ વિચારો, નૈતિક અને વિનમ્ર વીરતા વર્ગેરેને સ્થાન રહેલું છે. ક્ષત્રિય એટલે જે માણસ સ્વધર્મે કરીને યોગ્યો હોય, શાસક હોય તે ક્ષત્રિયની પ્રકૃતિમાં પારકાનું રક્ષણ અને રાજત્વ રહેલાં છે. ગીતામાં જે વિચારો સામાન્ય અને સર્વ સ્વીકાર્ય રહેલા છે તે આપણે માટે સૌથી વધારે અગત્યના છે એ ખરું; તે છતાં જે વિશિષ્ટ પ્રકારની આર્થ સંસ્કૃતિ અને જે સામાજિક સંગઠનમાંથી ગીતા ઉદ્ભબે છે તેમાંથી પણ ગીતાને અમુક રંગ અને અમુક વલાશ મળેલાં છે. એ બધાને આપણે આપણી ગણ્યતરીમાંથી સમૂહગાં ભાતલ કરવાં ન જોઈએ. એ પ્રાચીન હિંદુની સમાજરચનાના વિચારો કરતાં જુદા પડે છે. આજકાલનું માનસ પ્રત્યેક વ્યક્તિને ચિંતન કરનાર, મજૂર, ઉત્પાદક અને સિપાહી એ પ્રમાણે ચારે વસ્તુઓની એકસામટી બનેલી ગણે છે. અને અત્યારના સમાજની વ્યવસ્થાનું વલાશ એવું છે કે એ ચારે જુદાજુદા પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓની દરેક વ્યક્તિ પાસેથી એકસામટી માગણી કરવામાં આવે છે. એટલે કે દરેક માણસ પાસેથી સમાજના બૌદ્ધિક, આર્થિક અને લશકરી જીવનને લગતી જરૂર ઉપર કશું જ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. પ્રાચીન આર્થ સંસ્કૃતિમાં વ્યક્તિની વૃત્તિ, તેની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ ઉપર વધારે ભાર દેવામાં આવતો હતો. અને વ્યક્તિમાં જે ગુણ આગળ પડતો હોય તેનો આશ્રય લઈને એનો વર્ગ, એનો ધર્મ અને સમાજમાં એનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવતું હતું. વળી આર્થ સંસ્કૃતિમાં માનવને મુખ્યત્વે સામાજિક પ્રાણી તરીકે, અથવા તો માનવના સામાજિક જીવનની પૂર્ણતાને

જીવનના ઊંચામાં ઊંચા ધ્યેય તરીકે ગણુવામાં આવતું નહિ. આર્થ સંસ્કૃતિ માનવને એક આધ્યાત્મિક સત્તા તરીકે ગણતી. અલભત, હિંદુની સંસ્કૃતિ એ પણ સ્વીકારતી કે માનવની આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિનું બંધારણ હજી પૂરેપૂરું સિદ્ધ થયું નથી, પરંતુ થવામાં છે, તે વિકાસ પામી રહ્યું છે. અને માનવનું સામાજિક જીવન, એના જીવનના નીતિના નિયમો, પ્રકૃતિની ખાસ કિયા અને સ્વધર્મ એ સધળાં એના આધ્યાત્મિક દેહના વિકાસ માટેના ઉપાયો અને સહાયકો ગણ્યાતાં. ૧. ચિંતન અને જ્ઞાન, ૨. યુદ્ધ અને રાજ્યવ્યવસ્થા, ૩. પેદાશ અને વિનિમય, ૪. મજૂરી અને સેવા, - એ ચારે કાળજીપૂર્વક જુદા પાડેલા સમાજના ધર્મો હતા. દરેક માણસને તેના સ્વાભાવિક ગુણધર્મ પ્રમાણે અને વર્ષી પ્રામ થતો; અને એનો આશ્રય લઈને પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાના આધ્યાત્મિક વિકાસ અને પૂર્ણતા પ્રત્યે ગતિ કરી શકતી. ઉત્તિને માટે આ સાચો ઉપાય ગણ્યાતો.

માનવ-પ્રવૃત્તિના મુખ્ય વિભાગોમાં, તેનાં સર્વ કાર્યોમાં, બધી વ્યક્તિઓની જવાબદારી રહેલી છે એવા આપણા આજકાલના વિચારમાં કેટલાક ફાયદાઓ રહેલા છે. એનાથી સમાજ વધારે સંગઠિત થાય છે, એકતા સાથે છે અને સામાજિક જીવનની વિપુલતા અને સમૃદ્ધ પ્રગટાવી શકે છે, તથા વ્યક્તિનો સર્વદિશીય તેમજ સર્વાંગીણ વિકાસ પણ એ પ્રકૃતિમાં, વધારે સારા પ્રમાણમાં સધાય છે. આમ હોવાથી અંત વગરના વિભાગો અને વર્ગોથી, તથા અતિશય નિષણાતપણાને લઈને આવતી ખામીઓથી થતી હાનિને તે અટકાવે છે. પરંતુ એ આધુનિક વિચારના પોતાના ગેરલાભો પણ રહેલા છે. અને કેટલીક દિશામાં એનો ગ્રયોગ અક્ષરરશ: કરવાથી ઘણાં જ વિચિત્ર અને આપત્તિજનક પરિણામો પણ આવેલાં છે. હમણાં થયેલા વિશ્વયુદ્ધમાં એ વિચારનો જે રીતે અમલ થયો છે, તેમાં એ ખામીઓ સ્પષ્ટપણે બહાર આવેલી જણાય છે. સમસ્ત મજા જેને લઈને વ્યક્તિ જીવે છે અને સામાજિક જીવનના લાભો મેળવે છે તેને માટે લડવાની, તેનું રક્ષણ કરવાની પ્રત્યેક વ્યક્તિની ફરજ છે એ ખ્યાલમાંથી એવી યોજના અત્યારે ખડી કરવામાં આવી છે જેમાં પ્રજાસમસ્તના પુરુષ-વર્ગને લોહીથી ખરડાયેલી ખાઈઓમાં ભરવા કે મારવા માટે ફરજિયાત મોકલી દેવામાં આવે છે. પરિણામે, વિચારકો, કલાકારો, મીમાંસકો, વેપારીઓ, ધર્મગુરુઓ, કારીગરો એમ બધાને પોતપોતાના સ્વાભાવિક ધર્મો અને પરિસ્થિતિમાંથી વિભૂટા પાડીને, સમગ્ર સામાજિક જીવનને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખવામાં આવે છે.

બુદ્ધિના તથા અંતરના અવાજને ગુંગળાવી નાખવામાં આવે છે અને સરકારના પગારદાર ધર્મગુરુઓ જેમનો ધર્મ શાંતિનો અને પ્રેમનો ઉપદેશ આપવાનો છે તેમને પણ પોતાના ધર્મનો ઈન્કાર કરીને ખાટકી બનવું પડે છે અને માનવ-બંધુઓનો નાશ કરવાની એમને ફરજ પાડવામાં આવે છે. વળી સમગ્ર દેશના ઉપર લશકરી રાજ્યવ્યવસ્થાની સ્થાપના થાય છે. અને માનવોના અંતઃકરણ અને તેમની પ્રકૃતિના ઉપર જુલમ ગુજરતવામાં આવે છે. એટલું જ નથી, પ્રજાકીય રક્ષણને ગાંડપણની હદ સુધી લઈ જવામાં આવે છે ને એ પ્રયત્ન રાષ્ટ્રીય આપવાત જેવો નીવડવાનો સંભવ પણ ઉપરિથિત થાય છે.

આર્થ સંસ્કૃતિમાં પ્રજાકીય યુદ્ધનાં પરિણામો અને તેની ભયંકર વિનાશકતા જેમ બને તેમ ઓછી થાય એ એક મુખ્ય ઉદેશ તરીકે રાખવામાં આવતો હતો. આ હેતુથી પ્રેરાઈને એણે લડાઈ કરવાની ફરજ સમસ્ત પ્રજાના નાના વર્ગમાં મર્યાદિત કરીને પ્રજાનો જે વર્ગ જન્મે, સ્વભાવે, તથા પ્રણાલીને લઈને યુદ્ધનું કાર્ય કરવાની ખાસ યોગ્યતાવાળો હતો, તેને એ કાર્ય સોંઘ્યું હતું. અને યુદ્ધની એ ફરજ અદા કરતાં એ વર્ગ પોતાનો આત્મવિકાસ કરવાની તક મેળવી લેતો. કારણ કે ક્ષત્રિયનો ધર્મ બજાવતાં એનામાં વીરતા, વ્યવસ્થાશક્તિ, સહાયક વૃત્તિ, ઉદાત્તતા, પરોપકાર જેવા આવશ્યક ગુણો, જેની બિલવણુંને માટે ક્ષત્રિયનું ઉચ્ચ આદર્શવાળું જીવન પૂરતું ક્ષેત્ર અને તકો આપે છે, તે આપોઆપ ખીલી નીકળતા. સમાજના બાકીના બધા વર્ગોને હિંસા કરવાની, લડવાની ફરજમાંથી દરેક રીતે બચાવી લેવામાં આવતા; એમના જીવનમાં ને વ્યવસાયોમાં ઓછામાં ઓછી દખલ કરવામાં આવતી. આ પ્રમાણે માનવમાં રહેલી લડાયક વૃત્તિને મર્યાદિત ક્ષેત્ર મળી જતું અને તેથી આખી પ્રજાના જીવનને ઓછામાં ઓછી હાનિ થતી. બીજી બાજુએ એ લડાયક અને વિનાશક વૃત્તિને પોતાને ઉચ્ચ નૈતિક આદર્શના શાસનતણે, તથા શક્ય તેટલા દયા અને પરોપકારના પ્રત્યેક નિયમને વશ વર્તવાની ફરજ પાડવામાં આવતી. આથી જે લોકો ક્ષત્રિય ધર્મનો આશ્રય લેતા તેમની પણ એ ધર્મ ઉશ્રતિ કરતો. એમને પણ જેવા બનાવવાને બદલે તેમને ઉચ્ચ જીવન પ્રત્યે લઈ જતો. આપણે એ યાદ રાખવાનું છે કે ગીતા જ્યારે યુદ્ધનો ઉદ્ઘેખ કરે છે ત્યારે ત્યારે તે ઉપર જણાવી તેવી શરતોવાળા ક્ષત્રિયના યુદ્ધને સ્વીકારે છે એ ખરું છે. પરંતુ યુદ્ધને તે એવે પ્રકારે મર્યાદિત અને નિયત કરે છે કે જીવનની બીજી પ્રવૃત્તિઓની પેઠે એ પણ માનવના નૈતિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસનું પોષક બની શકે. એવી આધ્યાત્મિક ઉશ્રતિ સાધવી એ

આર્થ સંસ્કૃતિમાં માનવજીવનનો ઉદેશ્ય ગણાતો. આમ અમુક મર્યાદાઓમાં રહીને કરેલું યુદ્ધ વ્યક્તિગત રૂપે માનવના સ્થૂલ દેહનો વિનાશ કરતું, પરંતુ એમના અંતર જીવનનું ઘડતર કરનારું નીવડતું, તથા પ્રજાસમસ્તનો નૈતિક વિકાસ સાધનારું પણ થતું. ભૂતકાળમાં એ પ્રમાણે જ્યારે જ્યારે કોઈ ઉચ્ચ આદર્શનો સ્વીકાર કરીને યુદ્ધ કરવામાં આવેલું હતું, જેમ યુરોપમાં સામંતી ટેક અને દાક્ષિણ્યના હિંદમાં ક્ષત્રિયો અને જાપાનમાં સામુરાઈના આદર્શમાં થયું હતું, ત્યારે ત્યારે તેણે માનવજીતની ઉશ્રતિ સાધવામાં સહાય કરેલી છે એ હકીકતનો ઈન્કાર તો શાંતિવાદના ધર્મધ ઉપાસકો જ કરી શકે. જ્યારે યુદ્ધનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ ગયું હોય ત્યારે એ ભલે દૂર થઈ જાય. કારણ કે એની ઉપયોગિતા દૂર થઈ ગયા પણ જો ચાલુ રહેવાનો આગ્રહ એ રાખશે તો તેમાંથી સંઘળી આદર્શમયતા અને રચનાત્મક અંગો દૂર થઈ ગયેલાં જણારો અને હિંસાની કેવળ પાશવતા જ તે બની રહેશે. અને માનવનું પ્રગતિમાન માનસ એને દૂર કર્યા વિના રહેશે નહિ. પરંતુ માનવજીતના કમવિકાસમાં એણે કરેલી માનવજીતની સેવાનો, બુદ્ધિમધાન વૃદ્ધિબંધુથી જોતાં, આપણે સ્વીકાર તો કરવો જોઈએ.

લડાઈની સ્થળ ઘટના, ખરું જોતાં, જીવનમાં વ્યાપી રહેલા એક સામાન્ય તત્ત્વનું જ વિશિષ્ટ અને બાધ્ય સ્વરૂપમાત્ર છે. અને માનવ તરીકે ક્ષત્રિય પણ પૂર્ણતાએ પહોંચવા માટે આવશ્યક એવા સામાન્ય ગુણોનું બાધ્ય અને વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. આપણા અંતરના ને બહારના જીવનમાં ઘર્ષણ અને કલહનું જે તત્ત્વ રહેલું છે તેનો આવિર્ભાવ, તેનો નમૂનો સ્થૂલ યુદ્ધ બની રહે છે. જગત એવું છે અને એની અંદર પ્રવર્ત્તી રહેલી કાર્યપદ્ધતિ એવી છે કે એમાં શક્તિઓ પરસ્પર મળે છે, બાધ્યબાધા કરે છે, અને એકબીજાનો વિનાશ કરીને આગળ વધે છે. એમ પ્રગતિ કરતાં વારેવારે બદલાય કરતી એવી બાંધછોડ તે કરતું રહે છે, જે તેમની સંવાદ સાધવાની ક્ષિયાના વિકાસની ઘોટક છે અને અત્યાર સુધી અપ્રગટ રહેલી એકતાની કોઈ શક્યતા સિદ્ધ કરવાની, અને એના ઉપર રચાયેલી સંપૂર્ણ સંવાદિતા પ્રગટાવવાની તે આશા રાખે છે. (કમશા:)

શ્રી અરવિન્દ

(ગીતાનિબંધો પૃષ્ઠ ૫૭ થી ૬૨)

વृत्त विशेष

૨૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮, શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ પોંડિચેરી, શ્રી અરવિન્દ નિવાસ, વડોદરા અને દેશભરમાંની શ્રી અરવિન્દ સોસાયટીની શાખાઓ અને કેન્દ્રો પર ધ્યાન, પ્રાર્થના, અભ્યાસ માર્ચ-પાસ્ટ વગેરે કાર્યક્રમોના માધ્યમ દ્વારા શ્રી માતાજીના જન્મદિવસની ઉજવણી કરવામાં આવી.

શ્રી અરવિન્દ નિવાસ, વડોદરામાં શ્રી માતાજીના જન્મદિવસ નિમિત્તે શ્રી માતાજીની લાક્ષણિક છબીઓનું પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું. પ્રત્યેક છબી સાથે મોના સરકાર દ્વારા લિખિત The Supreme માંથી પસંદ કરેલા ફકરાઓના ગુજરાતી અનુવાદ પણ મૂકવામાં આવ્યા હતા. શ્રી અરવિન્દ નિવાસમાં તે દિવસે મોટી સંખ્યામાં પદ્ધારેલ નગરજનોએ પ્રેમ, શક્તિ અને આનંદસભર વાતાવરણની અનુભૂતિ કરી.

તા. ૧૮ જાન્યુ. ૨૦૦૮ના રોજ શ્રી અરવિન્દ નિવાસ, વડોદરા મુકામે અભીપ્સુ યુવા વર્તુળ અંતર્ગત એક દિવસીય શૈક્ષણિક શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ‘અભ્યાસ, વિદ્યાર્થી અને શ્રી માતાજીની સલાહ’ આ વિષય પર આયોજીત શિબિરમાં પરીક્ષાપદ્ધતિ, શિક્ષણપ્રથા, વિદ્યાર્થીઓની સમસ્યાઓ તેમ જ એ સર્વેના ઉકેલ રૂપ શ્રી માતાજીએ આપેલું વ્યવહાર માર્ગદર્શન, વિશે વાર્તાલાપો તથા સમૂહયચ્ચ યોજવામાં આવી. શિબિરમાં કુલ ૪૫ વિદ્યાર્થીઓ અને પાંચ શિક્ષકોએ ભાગ લીધો.

સોસાયટી બીચ ઓફિસ, પુદુચેરી મુકામે તા. ૩ થી ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ દરમિયાન વાર્ષિક અભિલ ભારતીય યુવા શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ભારતના ૧૨ રાજ્યોના ૧૮ થી ૨૪ વર્ષની ઉંમરના ૪૮ યુવાનો (૧૮ બહેનો, ૩૦ ભાઈઓ)એ શિબિરમાં ભાગ લીધો. યુવાનોમાં રાષ્ટ્રીય એકતાની ભાવના દફ બને અને ભારતના સાંસ્કૃતિક તેમજ આધ્યાત્મિક વારસા વિશે યુવાનો સભાન બને એ મુજબના કાર્યક્રમોનું આયોજન શિબિર દરમિયાન કરવામાં આવ્યું.

શ્રી અરવિન્દ હોમ, ભાવનગર કેન્દ્રના ઉપક્રમે શ્રી રામભાઈ દવે સ્મૃતિ વ્યાખ્યાનમાળા અંતર્ગત ૧૭ ને ૧૮ જાન્યુ. ૦૮ દરમિયાન એક જ્ઞાનસત્રનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. જ્ઞાનસત્રમાં ડૉ. ગોવર્ધનભાઈ દવે એ સંસ્કૃત વિશાળ છાણાવટ કરી. બંને દિવસોએ સવાર-સાંજ બે-બે કલાકાનાં સત્રોનું આયોજન થયું હતું.

શ્રી અરવિન્દ સ્વાધ્યાય કેન્દ્ર, લુણાવાડાના ઉપક્રમે ૨૧ ફેબ્રુઆરીના રોજ અભલોક ગામની ગ્રામ્યિક શાળામાં શ્રી રમશુભાઈ પ્રજાપતિએ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ શ્રી માતાજીના જીવન વિશે વાતો કહી. કાર્યક્રમના અંતે વિદ્યાર્થીઓને ચોકલેટ વહેંચવામાં આવી.

શ્રી અરવિન્દ સાધના કેન્દ્ર, નડિયાદના ઉપક્રમે તા. ૧ થી તૃ ફેબ્રુઆરી દરમિયાન બાળકો, માતા-પિતા, વિદ્યાર્થીઓ તથા સાધકો વગેરે માટેની શિબિરના અનેકવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન સંતરામ મંદિર તથા કેન્દ્ર પર કરવામાં આવ્યું.

તા. ૧ ફેબ્રુઆરી. સવારે ૧૦ વાગે શિશ્ય વિદ્યાલયના ૨૮૩ બાળકોની શિબિર. મહિંત શ્રી રામ મહારાજ તથા શ્રી જ્યોતિબહેને બાળકોને સંબોધન કર્યું. બાળકોને ‘આરોગ્ય કારક ટેવો’ પુસ્તકા તથા ચોકલેટ વહેંચવામાં આવી. બધોરે ૨-૩૦ થી ૪-૦૦ દરમિયાન માતા-પિતાની શિબિર. ૨૦૦ વ્યક્તિઓએ ભાગ લીધો. શ્રી જ્યોતિબહેને સંબોધન કર્યું. ‘દેવ શિશ્યના ઘડવૈયા’ પુસ્તક વહેંચવામાં આવ્યું. સાંજે ૫-૩૦ થી ૭-૦૦ દરમિયાન શ્રી જ્યોતિબહેન સાથે સાધકોની પ્રશ્નોત્તરીનો કાર્યક્રમ થયો.

તા. ૨-૨-૨૦૦૮ - ‘સર્વાંગી શિક્ષણ’ વિશે શિબિર. સવારના ૬-૩૦ થી ૪-૩૦ દરમિયાન. નડિયાદ કેન્દ્ર દ્વારા જે શાળાઓમાં ‘અર્પણ’ માસિક મોકલવામાં આવે છે તે શાળાઓના શિક્ષકો, તથા કેન્દ્રના સભ્યો મળી કુલ ૧૩૦ વ્યક્તિઓએ શિબિરમાં ભાગ લીધો. શિબિર સંચાલન શ્રી જ્યોતિબહેન કર્યું. સાંજે ઊંપુરિ શાળાના વિદ્યાર્થીઓની શિબિર. વિદ્યાર્થીઓને અગરબટી તેમજ પુસ્તકો - ‘ચાલો ભગવાનને મળવા જઈએ’ - ‘બાળકોના મધુર માતાજી’, અને ‘અમને શ્રી અરવિન્દની વાત કહો’નું વિતરણ કરવામાં આવ્યું.

તા. ૦૩-૦૨-૦૮ બાકરોલ અધ્યાપન મંદિર, ને સરદાર પટેલ અધ્યાપન મંદિરમાં ‘સર્વાંગી શિક્ષણ’ વિષયક શિબિર. સંચાલન શ્રી જ્યોતિ બહેન થાનકીએ કર્યું. બધા કાર્યક્રમોના આયોજનમાં નડિયાદ કેન્દ્રના સભ્યોએ સંપૂર્ણ સહકાર આપ્યો.

શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, પોરબંદર કેન્દ્રના ઉપકમે વી.આર. ગોઢાળીઆ બી.એડ. કોલેજમાં ‘સર્વાંગી શિક્ષણ’ વિષય પર એક શિબિરનું આયોજન ૨૬-૦૨-૦૮ના રોજ કરવામાં આવ્યું. શિબિરમાં ૧૫૦ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો. શિબિર સંચાલન શ્રી જ્યોતિબહેન થાનકીએ કર્યું. શિબિરાર્થીઓને પુસ્તક ‘સર્વાંગી શિક્ષણ’ ભેટ આપવામાં આવ્યું.

શ્રી મીરા અંબિકા સાધના કેન્દ્ર, ઓરી દ્વારા કેન્દ્રની પ્રથમ વર્ષગાંઠ નિમિત્તે તા. ૫ થી ૮ માર્ચ, ૨૦૦૮ દરમિયાન શ્રી અરવિન્દ રચિત મહાકાવ્ય ‘સાવિત્રી’ના પઠનના વિશાષ કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. નર્મદા મૈયાના સાંનિધ્યમાં, પવિત્ર વાતાવરણમાં ‘સાવિત્રી’ મહાકાવ્યના સંગંગ પઠનનો આ પ્રથમ અનુભવ ભાગ લેનાર વડોદરા, અમદાવાદના રાજ્યપીપળાના ને ઓરીના ૧૫ થી ૨૦ સાધકો માટે અવિસ્મરણીય બની રહ્યો. નર્મદાકિનારે આવેલું આ કેન્દ્ર, સાધના માટે પ્રેરક વાતાવરણ પૂરું પાડતું હોવાથી પૂર્ણયોગના સાધકો અવારનવાર કેન્દ્રમાં થોડા દિવસો રહ્યી ત્યાંના વાતાવરણનો અનુભવ કરે છે. કેન્દ્ર દ્વારા સાધકો માટે રહેવા જમવાની સગવડ કરી આપવામાં આવે છે. કેન્દ્રમાં રહેવા જવા માગતા સાધકો મનીખાબહેન મો.નં. ૮૪૨૭૧૩૧૭૩૭નો સંપર્ક કરી શકે છે.

નિમંત્રણ

તા. ૦૪-૦૪-૦૮ થી ૦૩-૦૪-૨૦૧૦, શ્રી અરવિન્દના પૌર્ણિયેરી આગમનની શતાબ્દીનું વર્ષ. વર્ષ દરમિયાન શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી અનેકવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરનાર છે. તા. ૧૬-૦૪-૦૮ને રવિવારના રોજ શ્રી અરવિન્દ નિવાસ, વડોદરા મુકામે શાખાઓ / કેન્દ્રોના એક દિવસીય અર્ધવાર્ષિક સંમેલનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. તે દિવસે શ્રી અરવિન્દ સ્મૃતિ વ્યાખ્યાનમાળા અંતર્ગત સુપ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર શ્રી ભગવતીકુમાર શર્માના વ્યાખ્યાનનું તથા એક સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમનું આયોજન પણ કરવામાં આવ્યું છે. સૌને આ અર્ધવાર્ષિક સંમેલનમાં સહભાગી થવા નિમંત્રણ છે. આપના આવવાની જાગ તા. ૧૬-૦૪-૨૦૦૮ સુધી મંત્રી, શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, શ્રી અરવિન્દ નિવાસ, વડોદરાને કરી દેવી. ફોન : ૨૪૧૨૬૮૫ (૦૨૬૫).

તા. ૨૧-૨-૨૦૦૮ ને શનિવારના રોજ શ્રી માતાજીના જન્મદિન (દર્શનદિન) પ્રસંગે જામનગર કેન્દ્ર પર સવારે ૧૦ થી ૧૦.૩૦ સમાધિ સમીપ સમૂહધ્યાન તથા સાંજે ૭ થી ૮.૧૫ શ્રી લક્ષ્માશુભાઈ ગુંસાઈ તથા નલીનભાઈ ત્રિવેદીનો ભક્તિસંગીતનો કાર્યક્રમ યોજવામાં આવેલો. દિવ્યતાસભર આનંદમય વાતાવરણનો આશરે ૧૦૦ વ્યક્તિઓએ લાભ લીધો.

Revised Membership Subscription With effect from 1st April 2009

Member ship Category	Period	Revised Rate in India(Rs.)	Outside India	
			Air Mail	Sea mail (US \$ or equivalent)
Member with magazine	One Year	150.00	25	15
	Three Years	440.00	75	45
	Five Years	730.00	125	75
Donor Member	Ten Years	3000.00	375	-
Contributing Member	One Year	300.00	80	-
Contributing Donor Member	15 Years	10,000.00	1000	-

સભ્યો / ગ્રાહકોને સૂચના

૧. અભિલ ભારત પત્રિકા ‘અર્પણ’ - સામાન્યતઃ દર મહિનાની પાંચમી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે.
૨. અંક ચોકસાઈથી ટપાલ દ્વારા રવાના કરાય છે. છતાં ટપાલમાં ગેરવહે જાય અને અંક તા. ૨૦ સુધીમાં ન મળે તો પોતાના વિભાગની પોસ્ટ ઓફિસને ફરિયાદ કરી તેની નકલ અત્રે મોકલવી. બને ત્યાં સુધી નકલ મોકલવામાં આવશે.
૩. સરનામું બદલાયાની સૂચના ૧૫ તારીખ પહેલાં પોતાના સભ્ય/ ગ્રાહક નંબર સાથે આપવી.
૪. સંસ્થા સાથે મેળેજીનને લગતા પત્રવ્યવહારમાં આપનો સભ્ય/ગ્રાહક નંબર આપવો જરૂરી છે.
૫. શ્રી અરવિન્દ સોસાયટીની વાર્ષિક સભ્ય ફી (અ.ભા.પ માસિક સાથે)

૧ વર્ષ રૂ. ૧૫૦/-	૧૦ વર્ષ રૂ. ૩૦૦૦/-
૩ વર્ષ રૂ. ૪૪૦/-	૧૫ વર્ષ રૂ. ૧૦,૦૦૦/-
૫ વર્ષ રૂ. ૭૩૦/-	
૬. ભારતમાં અભિલ ભારત પત્રિકા-અર્પણનું ફક્ત ગ્રાહક (સભ્યપદ વગર) તરીકેનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦/- છે. આજીવન લવાજમ રૂ. ૧૨૦૦/- છે.
૭. ગમે તે માસથી સભ્ય/ગ્રાહક થઈ શકાય છે. એક વર્ષથી ઓછી મુદ્દત માટે સભ્ય/ગ્રાહક નોંધવામાં આવતા નથી.

૮. નવા સભ્ય/ગ્રાહકે લવાજમ મોકલતી વખતે “નવા સભ્ય/ગ્રાહક છે,” એમ લખવું.
૯. નવા અથવા જૂના સભ્યો/ગ્રાહકો પોતાનું લવાજમ પોતાના સભ્ય/ ગ્રાહક નંબર સાથે રૂબરૂમાં અથવા મની ઓર્ડરથી અથવા બેન્ક ડ્રાફ્ટથી “શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી” ના નામથી ભરી શકે છે. જો ચેકથી લવાજમ ભરવાનું હોય તો વાર્ષિક લવાજમ ઉપરાંત વધારાની રકમ રૂ. ૨૫/- ઉમેરી ચેક લખવો.
૧૦. લવાજમ વસુલ કરવા માટે અંક વી.પી. થી મોકલાતો નથી.
૧૧. વ્યવસ્થા અંગેનો સર્વ પત્ર વ્યવહાર :

વ્યવસ્થાપક. અ.ભા. પત્રિકા-અર્પણ-રવાનગી વિભાગ શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, વડોદરા શાખાના નામથી કરવો.
૧૨. જે સભ્યોનું લવાજમ પૂરું થઈ ગયું હોય તેઓએ પોતાનું લવાજમ તુર્ત મોકલી આપવું. જે કવરમાં આપને અર્પણ મળે છે તેની ઉપર, આપના સભ્યપદ નંબર પછી ૧, ૪, ૭, વિ. અંક દશાવિલા હોય છે, તે કયા માસમાં આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે તે દરશાવી છે. લવાજમ પૂરું થયાની સૂચના વ્યક્તિગત રીતે આપવામાં આવતી નથી.

ARPAN
AKHIL BHARAT PATRIKA
FORM IV

1 Place of publication Baroda
2 Periodicity of the publication Monthly
3 Printer's Name Kirti J. Mehta, Indian
Citizenship and address Kailas Printery,
D-12, Sardar Estate,
Ajwa Road, Vadodara.
4 Publisher's Name Shri Hanskumar B. Mankad
Citizenship and Address Indian, Sri Aurobindo
Society, Sri Aurobindo
Nivas, Dandia Bazar
Baroda - 390 001
5 Editor's Name Kireet I. Thakkar
Citizenship & Address Indian
Sri Aurobindo Society,
Sri Aurobindo Nivas,
Dandia Bazar, Baroda - 390 001.
6 Name & Address of the Owner Sri Aurobindo
Society, Pondicherry 605 002

I hereby declare that the particulars given above are true to the best
of my knowledge and belief.

Baroda
29-2-2008

Sd/- (Hanskumar B. Mankad)
Publisher

Matter shall reveal the Spirit's face

Sri Aurobindo

The day-bringer must walk in darkest night.
He who would save the world must share its pain.
If he knows not grief, how shall he find grief 's cure ?
If far he walks above mortality' s head,
How shall the mortal reach that too high path ?
If one of theirs they see scale heaven' s peaks,
Men then can hope to learn that titan climb.
God must be born on earth and be as man
That man being human may grow even as God.
He who would save the world must be one with the world,
All suffering things contain in his heart's space
And bear the grief and joy of all that lives.

Savitri VII. VI.

-Sri Aurobindo

દિનના લાવનારાને સૌથી કાળી રાત્રિમાં ચાલવું પડે.
ઉગારી જગને લેવા માગે છે જે
તેને એના દુઃખ કેરા ભાગીદાર થવું પડે.
દુઃખનું શાન ના જેને, દુઃખોપાય ને કયાંથી મેળવી શકે ?
મત્ર્યતાના મસ્તકેથી જે એ ચાલે અત્યંત દૂર ઊર્ધ્વમાં,
તો એ અત્યુચ્ચ માર્ગે શી રીતે મત્ર્ય પહોંચશે ?
પોતામાના એકને જે સ્વર્ગ કેરાં શિખરો અધિરોહનો
માણસો અવલોકે તો તેઓ આશા કરી શકે
એ પ્રચંડ આરોહે શીખવાતણી.
પ્રભુએ જન્મવાનું છે ને થવાનું છે મનુષ્ય ઘરા પરે
કે માનવ મનુષ્યેય બની જય પ્રભુ જેવો પ્રભાવમાં.
બચાવી વિશ્વને લેવા માગે છે જે
તેને વિશ્વ સાથે એક થવું પડે,
ને પોતાના હૈયાના અવકાશમાં
પડે સમાવવાં દુઃખ પામતાં સર્વ સત્ત્વને,
ને સૌ લુંઠના હર્ષ-શોકને ધારવા પડે.

સાવિત્રી ૭.૬

- અનુ. પૂજલાલ

(અંક ૦૭ : વર્ષ ૩૩)

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦ છૂટક અંક : રૂ. ૧૫
Regd. No. VDR-E/104/2006-2008

આતમાનો સારો યે સંકટ્ય જ્યારે પરમાત્માને પામવાને
માટે કટિબદ્ધ બને છે, ત્યારે પછી તેની સામે કશું યે ટકી
શકૃતું નથી.

- શ્રી અરવિન્દ

શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, પોંડિચેરીની માસિક પત્રિકા

છૂટક અંકની કિંમત રૂ. ૧૫-૦૦

વાર્ષિક લવાજમ ભારતમાં રૂ. ૧૫૦ આજીવન રૂ. ૧૨૦૦

વિદેશ માટે-હવાઈ માર્ગે

અમેરિકન ડોલર ૨૫ વાર્ષિક

દરિયાઈ માર્ગે, અમેરિકન ડોલર ૧૫

તંત્રી : શ્રી કિરીટુંભાર ઈન્ડ્રાવદન ઠક્કર

© શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, પોંડિચેરી-૬૦૫૦૦૨

પ્રકાશક :

શ્રી હંસકુમાર બી. મંકડ, અધ્યક્ષ,

શ્રી અરવિન્દ સોસાયટી, શ્રી અરવિન્દ નિવાસ,

દાંડિયા બજાર, વડોદરા. ફોન : ૨૪૧૨૬૮૫

E-mail : sas@auronivas.org

વેબસાઈટ : www.auronivas.org

મુદ્રણસ્થાન : કેલાસ પ્રિન્ટરી, ડી-૧૨, સરદાર એસ્ટેટ,
આજવા રોડ, વડોદરા. ફોન નં. ૨૫૬૨૦૬૮

